

KANSALLISKIRJASTO

1/2014

SÄHKÖINEN LUOVUTUS NYT JA TULEVAISUUDESSA

Aineistojen muutos sähköisiksi
haastaa kirjastojen ja
julkaisualan toimintaa
s. 12

Haastattelussa uusi digitaalisten aineistojen tutkimuksen
professori Timo Honkela s. 6 / Soikea kartta muutti maailmankuvaa
1500-luvulla s. 30 / Max Jakobsonin tytär lahjoitti isänsä kirjat
Kansalliskirjastolle s. 42

SISÄLLYS

1/2014

1

Pääkirjoitus:
Muuttuu. Ei muutu. Muuttuu.

2

Ändras. Ändras inte. Ändras.
Kai Ekholm

3

Ajankohtaista

4

Minun Kansalliskirjastoni:
Anna Perälä
Kirsi Aho

6

Esittelyssä digitaalisten aineistojen
tutkimuksen professori
Timo Honkela
Päivi Piispa

9

Fabian Collan,
hegeliläinen filosofi lisälmesta
Panu Turunen

12

Digitaalisten julkaisujen luovutus
nyt ja tulevaisuudessa
Matti Pitkälä

17

Kulttuuriaineistolaki – kirjasto ajan kuvaa
muuttamassa
Liisa Savolainen

19

COMELLUS tuo sanomalehdet
digitaalisena suurelle yleisölle
Pirjo Karpinen

22

Suomen Kustannusyhdistyksen johtaja
Sakari Laiho uskoo kirjan moniin
mahdollisuuksiin
Kirsi Aho

24

Sähköiset vapaakappaleet tulivat
Oulun yliopiston kirjastoon
Tuula Kontio

27

Elämä julkaisuna: nykyihminen dokumentoi
paloja elämästään verkossa
Raine Koskimaa

29

Miten sähköiset vapaakappaleet näkyvät Turun
yliopiston pääkirjastossa?

30

Soikea kartta muutti
maailmankuvaa 1500-luvulla
Anna-Maija Pietilä-Ventelä

33

Sanojen kuvat
Leena Krohn

37

Kirjansidontanäyttely kuvaa perinteisen
käsityöammatin muutosta
Esko Rahikainen

41

Kirjastossa tapahtuu

KAI EKHOLM
Ylikirjastonhoitaja

Muuttuu. Ei muutu. Muuttuu.

Tuossa ovat pelkistetysti käsitykset julkaisemisen tulevaisuudesta. Suhde painettuun sanaan on varsin tunnepitoinen. Tunteella on helppo karistaa tosiasiat ja tulevaisuudennäkymät. Ennustajat pannaan nopeasti ruotuun. Kirja-ala vakuuttaa pärjäävänsä, vaikka globaali muutos kuinka myllertäisi. Se on kärsinyt neljä laihaa vuotta peräjälkeen. Ala vakuuttaa, että on kyse vain kausimasennuksesta.

IFLA:n sanomalehtiosasto kertoo, että viimeinen sanomalehti saate-taan Yhdysvalloissa painaa vuonna 2018 ja Suomessa vuonna 2020. En tunne montakaan nuorta aikuista, joka tilaisi painetun lehden tai maksaisi lukemastaan. Toisaalta meillä on historiamme koulutetuin senioriväestö, jolla on aikaa ja varallisuutta lukea ja ostaa. Se on syntynyt painetun sanan keskelle, mutta sujuvasti se skypettää ja käyttää iPadia. Ei varmuutta sielläkään suunnalla.

Historiamme aikana meillä on ollut noin 2 000 sanomalehteä. Nyt päivälehtiä on 49. Montako niitä on jäljellä vuonna 2020?

1960-luku näyttää olleen onnellista aikaa. Silloin yleisiä kirjastoja oli 4 000, nyt noin 850. Elokuvateattereita oli 650 kappaletta, nyt 172. Televisiolupia lunastettiin 90 000, nyt lähes kaksi miljoonaa. Internetin käyttäjiä väestöstämme on 89 prosenttia.

Miksi latelen näitä lukuja? Osoittaakseni, että maailma on pysyvässä ja totaalisessa muutoksessa. Vain muistomme ja tunteemme estävät meitä hyväksymästä sitä. Iso mediafirma ei julkaise aineistoa vain ruokkiakseen aikuisväestön tunne-elämää, ellei se saa siitä katetta. Onneksi en ole kustannusalalla. Vaikka alan kannattavuus laskee, uskon, että maassamme on vuonna 2020 riittävä määrä toimijoita.

Kansalliskirjasto on seurannut kiitettävästi muuttuvaa mediamaisemaa. Olemme olleet maailman ensimmäisten joukossa haravoimassa verkkoa. Maailmalla tämä on menestystarina, jossa muut Pohjoismaat ovat epäonnistuneet. Olemme digitoineet sitkeästi ja pienellä budjetilla kansallisaineistoa verkkoon. Olemme valmistelleet viiden lehtitalon kanssa sanomalehtien sähköistä luovutusta, jonka pitäisi johtaa uusiin käytäntöihin. Tiedämme, mihin meidän pitäisi mennä.

Nyt kaipaamme apua: tämän alan keskeiset lait olisi tarkistettava, jotta pääsemme jälleen maailman kärkeen.

Suomi täyttää sata vuotta vuonna 2017. Sen pitäisi merkitä kansallista digitoitaisuunnitelmaa ja rahoitusta. Jotta tulevat sukupolvet eivät ihmetelisi, miksi emme tehneet mitään, vaikka tiesimme kaiken.

Tervetuloa jakamaan tässä numerossa esitetyt näkemykset kanssamme!

KAI EK HOLM

Överbibliotekarie

Svensk översättning: Marina Norrback

Ändras. Ändras inte. Ändras.

Det är kortfattat uppfattningen om publiceringens framtid. Relationen till det tryckta ordet är synnerligen känslomässig. Känslorna gör att man lätt bortser från fakta och framtidsutsikter. Den som spår om framtiden blir snabbt satt på plats. Bokbranschen försäkrar att den kommer att klara sig, oberoende av de globala omvälvningarna. Branschen har lidit fyra magra år i följd, men man försäkrar att det bara är fråga om en övergående depression.

Från IFLA:s tidningssektion berättas det att man i USA kanske kommer att trycka den sista tidningen 2018 och i Finland 2020. Jag känner inte många unga vuxna som prenumererar på en tryckt tidning eller betalar för det som de läser. Å andra sidan har vi historiens mest utbildade seniorer, som har tid och ekonomiska förutsättningar att köpa och läsa tidningar. De föddes i en kultur präglad av det tryckta ordet, men använder sig också galant av både Skype och iPad. Man kan alltså inte förlita sig på seniorerna heller.

Under vår historia har vi haft cirka 2 000 dagstidningar. Nu är antalet 49. Hur många återstår 2020?

1960-talet ser ut att ha varit en lycklig tid. Då fanns det 4 000 allmänna bibliotek, nu cirka 850. Biografernas antal var 650, nu 172. 90 000 tv-licenser betalades, nu nästan två miljoner. Internet används i dag av 89 procent av befolkningen.

Varför räknar jag upp de här siffrorna? För att visa att världen förändras konstant och totalt. Bara våra minnen och känslor hindrar oss från att acceptera det. Ett stort företag i mediebranschen publicerar inte material bara för att nära den vuxna befolkningens känslor om det inte är lönsamt. Som tur är jag inte i förlagsbranschen. Trots att lönsamheten i branschen sjunker tror jag att vi 2020 har tillräckligt många aktörer i vårt land.

Nationalbiblioteket har på ett berömvärt sätt följt förändringarna i medielandskapet. Vi var bland de första i världen som automatiskt samlade in material och information på nätet. Internationellt sett är det en succé, medan de andra nordiska länderna misslyckades. Vi har framhårdat trots en liten budget och lagt ut digitaliserat material på webben. Till sammans med fem stora tidningsutgivare har biblioteket förberett elektronisk överlåtelse av dagstidningar, vilket måste leda till nya rutiner. Vi vet vad som är vårt mål.

Nu behöver vi hjälp: Den viktigaste lagstiftningen på området bör revideras för att vi på nytt ska nå en position i den internationella täten.

År 2017 fyller Finland hundra år. Det bör innebära att vi får en nationell digitaliseringsplan och finansiering. För att inte kommande generationer ska undra varför vi inte gjorde något, trots att vi visste allt.

Välkommen att ta del av synpunkterna i detta nummer!

Kansalliskirjasto tuo historiallisia matkailumainoksia tabletille

Kansalliskirjasto laajentaa digitaalisten aineistojen käyttömahdollisuuksia tuomalla historiallisia matkailumainoksia tabletille. Aineisto on mukana Biblioboardin Exploring History -tablettisovelluksessa. Tuhansien järvien pohjoisen maan eksotiikan ja matkailuteeman odotetaan kiinnostavan erityisesti amerikkalaisia suomalais-ten ohella.

Kansalliskirjaston matkailuaiheinen valikoima sisältää yhteensä 52 julkaisua 1900-luvun alkupuolelta. Mainokset kertovat tarinaa matkareiteistä Suomeen tai siitä, miten suomalaisia houkuteltiin matkustamaan ulkomaille. Sovelluksessa julkaisu on jaettu teemoihin Matkustaminen Suomessa, Kaupunkeja ja matkareittejä, Lappi ja Matkailua Suomesta muihin maihin.

Travelling in Finland in the Early 20th Century -pienpainatekokoelma on ilmainen ja löytyy Exploring History -sovelluksen sisältä haulla tai selaamalla Matka (Travel) ja Historia (History) -kategorioita. Biblioboardin Exploring History on saatavissa iPadille.

Matkailumainoksien kielijakauma on monipuolinen ja sisältää suomen lisäksi painatteita ruotsiksi, englanniksi, saksaksi, ranskaksi ja jopa esperantoksi. Tablettisovelluksen alustana käytetään amerikkalaisen yhteistyökumppanin BiblioLabsin ohjelmistoa. Jakelukanava on globaali, joten sovelluksen esittelykieli on englanti.

Sovellus tehtiin osana Kansalliskirjaston ja Aalto-yliopiston pienyrityskeskuksen Real Case Lab -projektia, joka rahoitettiin Euroopan sosiaalirahaston tuella (Vipuvoimaa EU:lta).

Digitaaliseen matkailukokoelmaan voi tutustua kokonaisuutena Kansalliskirjaston Doria-julkaisuarkistossa (www.doria.fi/handle/10024/85125).

Minna Kaukonen, suunnittelupäällikkö, Kansalliskirjasto

PIENPAINATTEITA VERKKOON

Kansalliskirjaston Digitointi- ja konservointikeskuksessa digitoidaan pienpainatteita. Digitoituja pienpainateaineistoja voi katsella Kansalliskirjaston digitaalisten aineistojen kokoelmista. Pienpainatteiden digitoinnista on ladattavissa sähköinen esite

<http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjasto-ala/dimiko.html>

SCRIPTA SELECTA: KIRJOITUKSIA KANSALLISKIRJASTON KOKOELMISTA

Kansalliskirjastolla on uusi blogi Scripta selecta. Blogissa esitellään Kansalliskirjaston kokoelmia, niistä nousevia teemoja ja tarinoita. Muitakin kiinnostavia teoksia ja tiedonlähteitä voidaan tuoda esiin. Scripta selectan kirjoittajat ovat pääsääntöisesti tiiviisti kokoelmatyössä mukana. Ensimmäisen kirjoitusten joukossa esitellään Russica- ja Polonica-kokoelmia ja kerrotaan taustatarinoita lahjoituksina saaduista kokoelmistamme, muun muassa siitä kuinka Turun palossa menetettyjen kirjojen tilalle saatiin uusia.

Scripta selecta löytyy osoitteesta <http://blogs.helsinki.fi/scriptaselecta>

Pohjoismaiden valtion- ja kansalliskirjastojen yhteistyöelin NORON:in seuraava kokous pidetään Mikkelissä Kansalliskirjaston Digitointi- ja konservointikeskuksessa 14.–15.4.2014.

MINUN KANSALLISKIRJASTONI

Anna Perälä entisen työpaikkansa Kansalliskirjaston Kirkkokadun puoleisella ovella.

Tutkija Anna Perälä

TEKSTI JA KUVA: KIRSI AHO

Tutkija ja kirjahistorioitsija Anna Perälä on työskennellyt Kansalliskirjastossa lähes koko 1990-luvun. Hän arvostaa sekä kirjaston pitkän linjan työntekijöitä että uusia kasvoja ja heidän antamaansa tukea tieteen tekemisessä.

Miten tutustuit ensimmäisen keran Kansalliskirjastoon?

Tulin kirjastoon serkkuni mukana eräänä pimeänä ja märkänä iltapäi-

vänä, kun olin varhaisteini. Muistan tunteen, kun tulin ikävästä säästä sisälle kauniiseen Kupolisaaliin. Opiskeluaikoina tosin käytin enemmän Eduskunnan kirjastoa, valtiotieteilijä kun olin.

Työskentelit Tieteentekijöiden liiton toiminnanjohtajana pitkään. Miten päädyit Kansalliskirjastoon?

Päädyin liitosta tieteentekijäksi si-

ten, että sanouduttuani irti työpaikastani minua syksyllä 1990 pyydettiin Suomen kansallisbibliografia -projektiin tutkimaan Suomen vanhimpien kirjapainojen typografiaa – tekemään ”typografista kuvastoa”, kuten silloin sanottiin. Silloinen KOP oli kolmisen vuotta aiemmin lahjoittanut huomattavan summan rahaa kansallisbibliografiahankkeeseen. Työ oli täydessä käynnissä, kun liityin joukkoon mukaan kesällä 1991. Piti ruveta perehtymään asioihin ja olla luottamuksen arvoinen.

Missä osassa kirjastoa työ konkreettisesti tehtiin?

Istuimme Tuija Laineen, Jari Tolvasen ja Raija Mankin kanssa Rotundan kuudennessa kerroksessa hyl-

lyjen välissä. Se kävi päinsä, koska työ oli itsenäistä ja kukaan meistä ei ollut varsinainen hölösuu. Muistan, että aurinko paistoi kesällä suoraan Rotundan kaarevista ikkunoista sisään ja ylhäällä oli tukahduttavan kuuma. Kun kirjasto sai entisen farmasian laitoksen puolen käyttöön, pääsin Kirkkokadun puolen siipeen istumaan.

Mikä Kansalliskirjaston kokoelmista on sinulle tutuin?

Typografista atlasta varten kävin läpi koko Ruotsin vallan aikaisen ja sen jälkeisen Fennican aina Turun paloon saakka. Pehdyin siihen, mitkä kirjasintyypit olivat käytössä mihinkin aikaan. Työtäni varten työskentelin aika-ajoin myös Kungliga biblioteketissä Tukholmassa ja Uppsalassa. Kun typografiatyö valmistui, minua kysyttiin Svenska litteratursällskapetiin (SLS) luetteloi- maan Jarl Pousarin sidoshistoriallista kokoelmaa. Siellä vierähti vuosikymmen, ja kirjansidosten historia tuli läheiseksi. Voi sanoa, että kirja fyysisenä esineenä on minulle aika lailla tuttu.

Onko jokin näyttely tai tapahtuma kirjastossa jäänyt erityisesti mieleesi?

Vuonna 2004 oli kulunut 200 vuotta Runebergin syntymästä, ja vuotta juhliittiin mitä erilaisimmin tavoin eri puolilla Suomea. HYK ja SLS, jossa on melkoinen määrä mitä moninaisinta Runeberg-aineistoa, järjestivät yhteistyössä merkki- vuoden näyttelyn kirjastoon. Se oli kaikille järjestelyihin osallistuneille melkoinen urakka. Itse olin mukana SLS:n puolelta.

Mitä tutkit tällä hetkellä?

Turkulaisen Christian Ludvig Hjel- tin, aikansa merkittävän kirjanpaj- najan, kustantajan ja kirjakauppi- aan toimintaa. Hänestä ei ole juuri-

”Voi sanoa, että kirja fyysisenä esineenä on minulle aika lailla tuttu.”

kaan kirjoitettu. Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmista olen löytänyt häneen liittyvää henkilöhisto- riaa kuten kirjeenvaihtoa. Aineistoa ei ole valtavasti, mutta se valaisee aikakautta, henkilösuhteita ja käyt- täntöjä.

Mitä toiveita sinulla on Kansallis- kirjaston toiminnan suhteen?

Kirjahistoriallinen seura tutustui viime syksynä Brummeriana-las- tenkirjakokoelmaan, joka tarjoaa valtavan upean mahdollisuuden saada kuvaa eri maiden lastenkirjal- lisuudesta ja sen kehityspiirteistä, pedagogisista näkemyksistä, suh- tautumisesta lapsiin eri aikoina ja tietysti kuvitustaiteesta. Kokoel- massa on varsinaisia helmiä, kuten esimerkiksi *Peter Pan in Kensington Park* -kirja hollanninkielisenä, ku- vitettuna painoksena. Noin 22 000 kirjasta lähes 17 000 on luetteloi- matta, ja tämä työ olisi erityisen tär- keää tehdä, jotta tutkijat löytäisivät nämä aarteet.

Terveisiä kirjaston työntekijöille?

Henkilökunnassa on monia aurin- koisia ja auttavaisia ihmisiä, joilta olen saanut apua. Aivan erityisesti arvostan niitä työntekijöitä, jotka vuosien mittaan ovat kartuttaneet kokoelmien tuntemustaan ja omaa asiantuntemustaan aina vain pa- remmaksi, he tekevät tietoa näky- väksi ja saataville. Heidän työtään on syytä arvostaa ja tukea kaikin ta- voin myös kirjaston henkilöstöpoli- tiikassa.

ANNA PERÄLÄN JULKAISUJA:

- Suomen typografinen atlas – Finsk typografisk atlas – Typographischer Atlas Finnlands 1642–1827. I–II. Helsingin yliopiston kirjaston jul- kaisuja 64 ja 65. Helsinki 2000.
- Tiedon ja taidon kuvat. Suomalaisten painotuot- teiden puupiirokset ja niiden tekijät 1647–1713. SKS:n toimituksia 923. Helsinki 2003.
- Henrik Renqvist julkaisi- jana ja kirjakauppianaan 1815–1866. Suomen kirkkohistoriallisen seuran julkaisuja 198. Helsinki 2005. (Yhdessä Tuija Laineen kanssa.)
- Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus. SKS:n toimituksia 1123. Helsinki 2007.
- Otava-Reenpää-kirjasto Kansalliskirjastossa. Helsinki 2007 (toim.).
- Vackert, vittert, lärt. Jarl Pousars boksamling. Svenska litteratursällska- pets skrifter 744. Helsing- fors 2010. – Pousar-tieto- kanta: www.sls.fi/Pousar

JARKKO HYPÖNEN

Digitaaliset aineistot käyttöön: haastattelussa professori Timo Honkela

Uudessa professuurissa kehitetään
koneoppimisen ja tekstinlouhinnan
menetelmiä ja sovelluksia.

TEKSTI JA KUVA: PÄIVI PIISPA

Helsingin yliopiston digitaalisten aineistojen tutkimuksen tuore professori Timo Honkela on selvästi innostunut uudesta toimestaan. Vuoden vaihteessa työssään aloittanut professori pääsee yhdistämään tietotekniikan ja sen käyttäjät. Honkela tutkii, miten digitaalisia aineistoja voidaan hyödyntää yhä paremmin tutkimuslähteinä – tai jopa tätä laajemmin koko yhteiskunnan hyödyksi.

Professori on uusi ja Suomessa ainutlaatuinen. Se vahvistaa Helsingin yliopiston nykykielten laitoksen vahvaa kieliteknologian osaamista ja täydentää hyvin Digitointi- ja konservointikeskuksen työtä, jossa on digitoitu jo miljoonia sivuja vanhaa aineistoa.

Aihe on tärkeä, sillä yhä suurempi osa materiaaleistamme ja keskusteluistamme on digitaalisessa muodossa. Digitaalisuus on tullut yhteiskuntaan monella eri tavalla.

”Digitaalisten aineistojen käyttö tarjoaa tulevaisuudessa monenlaisia mahdollisuuksia edesauttaa ihmisten elämää ja organisaatioiden toimintaa”, Honkela visioi.

Professori Honkela näkee digitaalisen aineistojen yhä kattavamman tietokoneanalysoinnin auttavan myös humanististen ja sosiaalitieteiden tutkimuksen nousua uuteen kukoistuksen aikaan. Juuri näitä tieteenaloja voidaan auttaa analysoimalla monimutkaisia ilmiöitä teknologian avustamana.

”Hyvin suuri osa yhteiskunnan kannalta tärkeitä kysymyksiä on juuri humanististen tai sosiaalitieteiden alalta. Ihminen on jo ratkaisut, miten lennetään kuuhun tai tehdään paperia, mutta emme vielä tiedä, miten yhteiskunta kannattaa järjestää hyvin”, Honkela sanoo.

KUKA?

Timo Honkela, digitaalisten aineistojen tutkimuksen professori, Helsingin yliopisto

→ Aloitti virassaan 1.1.2014.

→ Professori sijoittuu Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan nykykielten laitokselle ja Kansalliskirjaston digitointi- ja konservointikeskukseen Mikkeliin.

→ Professori toimii kiinteässä yhteistyössä Helsingin yliopiston tietojenkäsittelytieteen laitoksen, Kansalliskirjaston, Mikkelin yliopistokeskuksen ja Mikkelin ammattikorkeakoulun kanssa.

KIELEN OPPIMINEN ON TIETOKONEELLE ISO HAASTE

Honkela kertoo teknologioista, kuten tekstin tai tiedon louhinnasta ja koneoppimisesta, joiden avulla digitaalisessa muodossa olevaa tietoa voidaan analysoida kattavammin ja tarkemmin kuin mihin ihmisvoimin pystyisimme. Meillä on miljoonia digitaalisia dokumentteja - tätä määrää ei yksinkertaisesti voi käydä manuaalisesti läpi tarpeeksi lyhyessä ajassa. Onneksi koko ajan lisääntyvässä määrin analysointia voidaan antaa tehtäväksi tietokoneille.

Koneoppimisen avulla tietojärjestelmiin saadaan yhä enemmän älykkäitä osia – ne voivat siis oppia ja järjestellä asioita aineiston ominaisuuksien mukaan. Esimerkiksi kielen kääntäminen koneella perustuu nykyään usein koneoppimi-

seen. Google-kääntäjä, joka on tutkimusten mukaan maailman paras konekääntäjä hyvin monien kieliparien välillä, perustuu miljardeihin dokumentteihin. Niiden avulla järjestelmä on oppinut tekemään käännöksiä: suuresta määrästä esimerkkejä alkaa löytyä säännönmukaisuuksia.

Ero aikaisempaan on suuri, sillä ennen kaikki käskyt on ohjelmoitu valmiiksi tietokoneelle eli analyysi on perustunut inhimilliseen tulkintaan, joka on tehty jo ennakoita. Tilaustollisissa koneoppimisessa kone saadaan oppimaan asioiden välisiä suhteita ja merkityksiä aineistosta.

”Kone saa esimerkiksi itse selvittää sen, että koira ja kissa ovat merkitykseltään lähempänä toisiaan kuin vaikkapa taloa tai kirjastoa. Koneelle kehittyä semanttinen itseenäisyys ja se pystyy selvittämään asioiden välisiä suhteita omin voimin, jos vain tekstiaineistoja on saatavilla”, Honkela selittää.

Haasteena tekstinlouhinnassa ja koneoppimisessa on kielen monimutkaisuus järjestelmän.

”Valtaosa insinöörien perinteisistä mallinnuksen kohteista ovat lasten leikkiä siihen verrattuna, mitä kieli ja sen kielen oppiminen on.”

”Kielen oppiminen on tietokoneelle erittäin iso haaste. Valtaosa insinöörien perinteisistä mallinnuksen kohteista ovat lasten leikkiä siihen verrattuna, mitä kieli ja sen kielen oppiminen on”, Honkela naurahtaa.

Haaste kannattaa kuitenkin ottaa vastaan, sillä teknologioiden

avulla saadaan parannettua aineistojen käyttöä huomattavasti. Teknologiat mahdollistavat esimerkiksi haut yli kielirajojen. Esimerkiksi suomalainen voisi etsiä rajallisilla ruotsinkielentaidoillaan tietoa, vaikkei osaisikaan muotoilla avainsanoja ruotsiksi.

”Myös vanhaa suomen kieltä, vaikkapa 200 vuoden takaa, voisi kääntää nykysuomeksi. Voitaisiin myös vertailla sitä, miten ihmisten käsitykset asioista ovat kehittyneet ajan myötä laittamalla kone käymään läpi miljoonia eri maissa vuosikymmenten ja -satojen aikana julkaistuja sanomalehtiä”, Honkela visioi.

TUNTEIDEN TULKKI JA MUITA SOVELLUKSIA

Keskustelu tiedonlouhinnan eli data miningin ympärillä on käynyt paljon negatiivisten asioiden ympärillä, kuten USA:n turvallisuusviranomaisen NSA:n tarkkailuhuissa. Honkela on kuitenkin optimisti ja näkee enemmän hyvää kuin pahaa, jos antaisimme digitaaliset keskustelumme koneiden tulkittaviksi.

Honkela hahmottelee esimerkiksi eräänlaista tulkkiä, joka voisi ehkäistä väärinkäsitysten syntyä. Se olisi erityisen hyödyllinen asiantuntijaviestinnässä. Oli henkilö minkä alan asiantuntija tahansa, usein hänen on vaikea kirjoittaa tai puhua omasta alastaan niin, että kuka tahansa kaduntallaaja ymmärtää sanoman. Tekstinlouhinnan avulla, asiantuntijan tekstiä läpikäymällä, voitaisiin analysoida tekstiä kohderyhmän mukaan. Kone huomauttaisi, jos tekstissä on kohtia, joita toisen on vaikea ymmärtää.

Nämä menetelmät soveltuisivat myös organisaatioiden toiminnan parantamiseen. Honkela kertoo

tyypillisen esimerkin: organisaation ylätasolla laaditaan strategia, mutta sen muotoilu on irrallaan työntekijöiden arjesta eikä taivu ruohonjuuritason käyttämälle kielelle. Tietokone voi auttaa organisaation johtoa huomaamaan tämän.

”Tietokone voi tulkita viestinnän sisällön lisäksi myös emotionaalaisia osuuksia. On tutkittu, että ihmisen päätöksenteko perustuu primääristi tunteisiin ja vasta sitten julkilausuttuihin päätelmiin. Siksi yrityksetkin ovat jo alkaneet hyödyntää yhä enemmän asiakaspalutteen analysointia tunteiden näkökulmasta”, Honkela kertoo.

Tunteiden tulkki voisi toimia myös jokapäiväisessä viestinnässä. Moni meistä syyllistyy huomamattaan sähköpostia lähettäessään epäkunnioittavaan kohteluun. Tietokone voisi huomauttaa asiasta sähköpostin lähettäjälle ennen lähetystä, jotta korjaaminen on mahdollista.

Tunteiden analysointia tekstistä voidaan käyttää myös yhteiskunnallisen analyysin tekemiseen.

”Keskusteluista lehtien ja netin keskustelupalstoilla voidaan tutkia, mitkä ovat tärkeimmät asiat, joista kenkä puristaa kansalaisia.”

IHMISLÄHEISEN TIETOTEKNIIKAN LÄHETTILÄS

Timo Honkela on selvästi oikealla paikallaan. Hänen koko uransa on rakentunut tietotekniikan soveltamiseen ihmisten tarpeisiin ja kielen analysointiin. Innostus asiaan alkoi jo opiskeluaikana. Oulun yliopisto oli edellä aikaansa, kun se opetti 1980-luvulla ihmisläheistä tietojenkäsittelyä. Tietojenkäsittelytieteeseen yhdistettiin Oulussa muun muassa etiikkaa, tietoteoriaa, taloustieteitä ja psykologiaa.

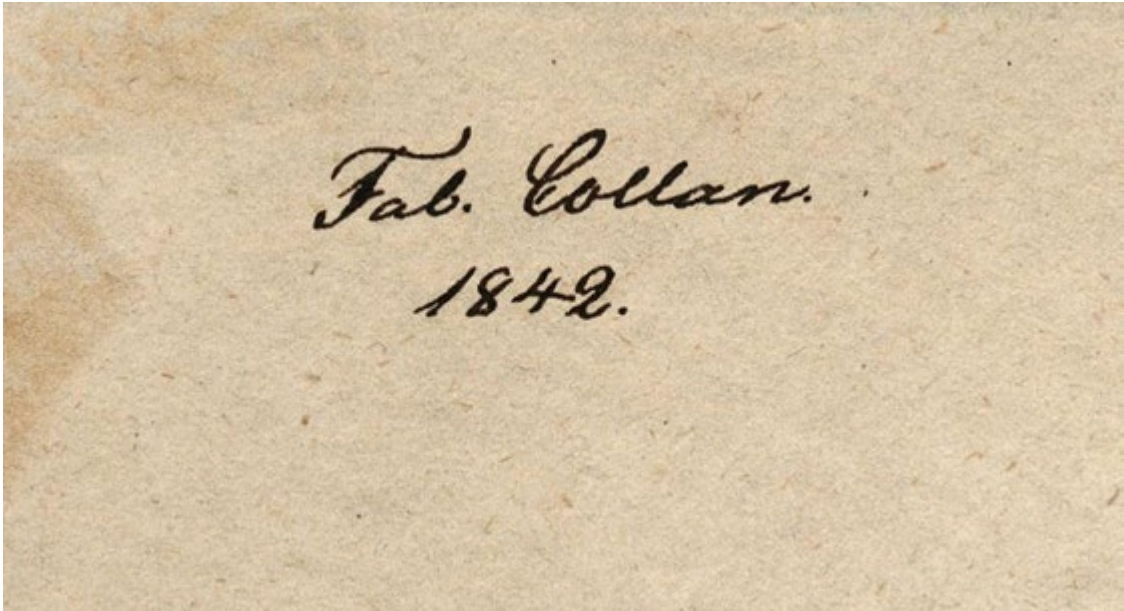
”Opinnoissa yritettiin ymmärtää yksilön ja yhteisön toimintaa systeeminä eikä vain koneita”, Honkela selittää.

Opintojensa jälkeen Honkela työskenteli Sitran kielikoneprojektissa, jossa jo 1980-luvulla ymmärsi, että kieltä ymmärtävää tietojärjestelmää ei voi tehdä perustumaan vain ohjelmoituille käskyille vaan se vaatii koneoppimista, sillä kielen ymmärtämiseen tarvittavien sääntöjen määrä on valtava ja kielen tulkinta hienovaraisista ja monimutkaista.

”Yrityksetkin ovat jo alkaneet hyödyntää yhä enemmän asiakaspalutteen analysointia tunteiden näkökulmasta.”

Sitran kielikoneprojektin jälkeen Honkela tutki, miten neuroverkkoja voi hyödyntää kielen käsittelyssä ensin VTT:llä ja väitteli aiheesta siirryttyään tutkijaksi TKK:lle silloisen akatemiaprofessorin ja nykyisen akateemikon Teuvo Kohosen tutkimusryhmään. Honkelan monipuolinen ura pitää sisällään myös Taideteollisen korkeakoulun medialaboratorion professorin, väitöskirjaan perustuneen it-alan yrityksen toimitusjohtajan toimen ja tietojenkäsittelytieteen määräraikaisen professorin ja tutkimusjohtajan tehtävät Aalto-yliopistossa. Kaikkiin on liittynyt voimakkaasti kielen, sosiokognitiivisten järjestelmien ja tietotekniikan yhdistäminen.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja toimittaja.

1

Fab. Collan.
1842.

Fabian Collan, hegeliläinen filosofi Iisalmesta

TEKSTI: PANU TURUNEN

Kansalliskirjasto-lehden numerossa 3/2013 kerrottiin, että professori Matti Klinge lahjoitti henkilökohtaisen arkistonsa Kansalliskirjastolle. Professori Klinge tunnetaan paitsi etevänä historiantutkijana myös kirjastojen ystävänä. Kun Turun kaupunginkirjasto juhli 150-vuotisjuhlavuottaan vuonna 2013, olikin hyvin luontevaa, että luennoimaan oli kutsuttu juuri Klinge. Hänen luentonsa otsikko oli ”Yksityiskirjastot sivistyksen rakentajina”. Keskustelussa luennon jälkeen hän kertoi pitävänsä kirjaansa Iisalmen ruhtinas-kunta (SKS 2006) pääteoksenaan (kuva 2). Teos on historia suurpitäjästä, joka aikanaan käsitti koko Ylä-Savon – lähes puolet entisestä Kuopion läänistä. Teoksessa kerrotaan taloudesta, kulttuurista ja monista mielenkiintoisista suvuista ja henkilöistä. Fabian Collan oli huomattava Collan-suvun edustaja.

FABIAN COLLAN (1817–1851)

Collan oli lahjakas ja tarmokas mies, joka vaikutti monilla eri aloilla. Vaikka hän toimi monta vuotta Helsingissä, hän koki itsensä kuitenkin vahvasti iisalmelaiseksi. Yhtenä esimerkkinä tästä ovat hänen Helsingfors Tidningar -lehdessä julkaistut novellinsa Iisalmen kansanelämästä. Siksi tämän kirjoituksen otsikossa puhutaan Iisalmen hegeliläisyydestä. Todellakin, Collan oli hegeliläinen filosofi monen muun roolinsa lisäksi. Tarja-Liisa Luukkanen kertoo Kansallisbiografiassa, että Collan suunnitteli ensin historian tutkijan uraa ja kirjoitti ja puolusti väitöskirjaansa historian alalta vuonna 1843. Helsingistä hän ei kuitenkaan onnistunut saamaan työtä, vaikka hänen väitöskirjansa sai erinomaiset arviot. 1844 hänet nimitettiin

Kuopion lukion historian lehtoriksi. Luukkainen kirjoittaa: ”Collan tavoitteli kuitenkin yliopistouraa ja vaihtoi oppialansa historias- ta filosofiaan. Hän julkaisi 1850 filosofian tohtorin tutkintoa varten väitöskirjan.” 1800-luvulla Helsingin yliopistossa oli voimassa määräys, jonka tyyppistä noudatetaan Saksassa tänäkin päivänä: väitöskirjoja tarvitaan kaksi, jos tähtää yliopistouralle. Siksi Collan kirjoitti toisen väitöskirjan, niin kutsutun virkaväitöskirjan, jonka nimi oli *De notione necessitatis Hegeliana* (Hegelin käsitys välttämättömyydestä). Sen ansiosta Collan onnistui Helsingin yliopiston viranhaus- sa: hänet nimitettiin filosofian apulaiseksi eli adjunktiksi elokuussa 1850. Filosofian tutki- jan ura jäi kuitenkin surullisen lyhyeksi, sillä Collan kuoli vain 34-vuotiaana 1851.

LÖYTÖJÄ TURUN YLIOPISTON KIRJASTON KOKOELMASTA

Lehtimies, historian tutkija, lukion historian lehtori, filosofian tutkija – Collan oli kaikkea tätä. Hänen elämäkerrastaan voi kuitenkin jäädä sellainen vaikutelma, että hän kiinnos- tui filosofiasta toden teolla vasta elämänsä viimeisten vuosien aikana. Turun yliopiston kirjaston kokoelmaan kuuluvat, Fabian Col- lanin aikanaan omistamat kirjat osoittavat kuitenkin hänen omistaneen Hegelin teoksia jo vuonna 1842, siis ennen historian väitös- kirjan kirjoittamista. Kirjaan hän on merkin- nyt: Fab. Collan 1842 (kuva 1). Tämä merkintä on Hegelin kaksiosaisessa teoksessa *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* (Luentoja uskonnonfilosofiasta, 2. painos, Berliini 1840). Kirja on kooste, joka perustuu Hegelin Berliinissä vuosina 1821, 1824, 1827 ja 1830 pitämiin luentoihin (kuva 3).

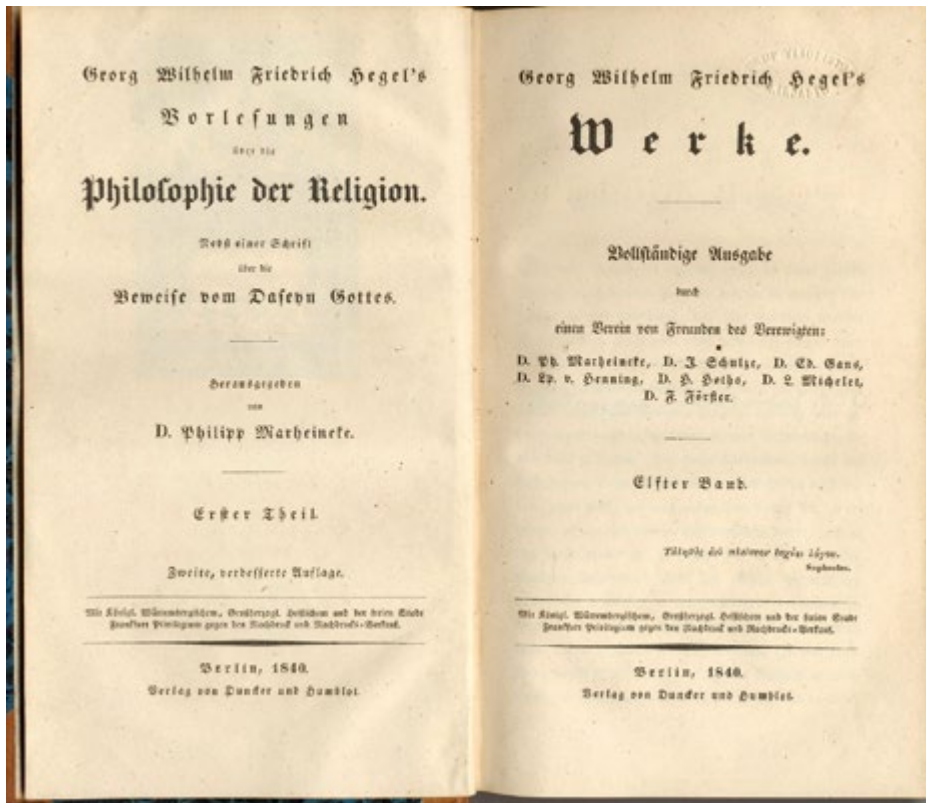
1840-luvulla Collan hankki kirjastoonsa myös Hegelin kolmiosaisen *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* (Luento- ja filosofian historiasta, 2. painos, Berliini 1840–1844). Kirjat on varustettu omistajan merkinnällä Fab. Collan 1849. Hegelin luen- tosarjaa, joka korostaa antiikin Kreikan filo- sofian merkitystä, arvostetaan vielä nyky- äänkin. Saksalainen filosofi Robert Spa- emann pitää Hegelin kreikkalaisen filosofian tarkastelua onnistuneena ja Aristoteles-jak-

soa parhaana mahdollisena johdatuksena Aristoteleen filosofiaan. Filosofian historian luennoissa käsitellään toki myös uudempaa filosofiaa, muun muassa Jakob Böhmeä. Hegel korostaa usein järkeä ja järjen roolia his- toriassa, mutta Böhmeästä, 1600-luvun alun mystikosta, järjen epäilijästä, hän kirjoittaa varsin myönteisesti. Hegel kirjoittaa: ”Böh- meä kutsuttiin teutonifilosofiksi, ja teutoni- en filosofiaahan pidettiin jo vanhastaan mys- tisisminä.” Kuitenkin ”vasta hänen ansios- taan Saksassa syntyi filosofia, jolla on oma luonteensa.” Hegelin arvio Böhmeästä on yl- lättävän myönteinen. Kaiken kaikkiaan, Fa- bian Collan on tehnyt hyvän hankinnan. Sen jälkeen hankintavuorossa oli Hegelin kolmi- osainen *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften* (Filosofisten tieteiden en- syklopedia, 2. painos, 1842–1845). Tämä alun perin vuonna 1817 ilmestynyt teos on Hegelin pääteoksia, joka esittelee hänen filosofiansa kokonaisjärjestelmän.

KIRJOJEN MYÖHEMPI KOHTALO

Fabian Collanin omistamien Hegelin kirjojen nimiösvivujen taakse on myöhemmin lisätty merkintä: A.W. Jahnssonin kirjastosta. Jahnsson (1841–1894) oli syntynyt Kustavis- sa, niin kuin Turun yliopiston kirjaston en-

3

simmäinen ylikirjastonhoitaja, kirjailija Volter Kilpi. Jahnsson väitteli filosofian tohtoriksi 1871 ja toimi Turussa latinan lehtorina. Hänen väitöskirjansa aiheena oli suomen kielen lauseoppi. Myöhemmin kuuluisuuteen nousut Emil Nestor Setälä myönsi nuoruuden teoksensa Suomen kielen lauseoppi olevan lyhennetty ja yksinkertaistettu versio A. W. Jahnssonin väitöskirjasta. Ei tiedetä, mistä A. W. Jahnsson hankki Fabian Collanin omistuksessa olleet Hegelin teokset, mutta on hienoa, että Jahnssonin kuolinpesä lahjoitti kirjat Turun yliopiston kirjastolle.

WASENIUKSEN KIRJAKAUPPA JA SEN ARKISTO

Jälkikirjoituksena mainittakoon vielä, että Fabian Collanin sisko Johanna (1814–1901) avioitui 1842 kirjakauppias Gustaf Otto Waseniuksen kanssa. On mahdollista, että Fabian Collan osti Hegelin teokset juuri siskon miehen kirjakaupasta. Waseniuksen kirjakauppa nousi Turun palon jälkeen 1830-luvulla Suo-

men johtavaksi kirjakaupaksi. Kirjakaupan arkisto on tutkijoiden käytettävissä Turun yliopiston kirjastossa. Se käsittää 28 nidettä kirjakaupalle saapuneita laskuja, kuitteja ja tiedonantoja vuosilta 1823–1884. Dokumentteja on 10 556 kappaletta. Etsin Saksasta ostettuja kirjoja niteestä, joka on otsikoitu: Räkningar 1842. Toukokuun 19:nä päivätty lasku kertoo, että Leipzigissa toimiva Leopold Vossin kirjakauppa on lähettänyt Lyypekkistä lähtevällä laivalla 14 sentneriä eli 595 kiloa kirjoja. Samassa lähetyksessä on tullut kirjoja myös Helsingin yliopiston kirjastolle. Kirjat edustavat kaikkia elämän aloja, ja erityisen vahvasti edustettuna on lääketiede. Filosofisia kirjojakin on mukana, ja laskun kahdella rivillä mainitaan Hegelin koottujen teosten niteitä. Ehkä Fabian Collanin vuonna 1842 hankkimat kirjat tulivat juuri tässä lähetyksessä.

Kirjoittaja on erikoiskirjastonhoitaja Turun yliopiston kirjastosta.

DIGITAALISTEN JULKAISUJEN LUOVUTUS TÄNÄÄN JA TULEVAISUUDESSA

Kansalliskirjasto on parin viime vuoden aikana kehittänyt voimakkaasti toimintaansa elektronisten julkaisujen saamiseksi laajemmin ja kattavammin osaksi kansalliskokoelmaa.

TEKSTI: **MATTI PITKÄLÄ**

Kansalliskirjaston vapaakappaletoimisto on aloittanut yhteistyön elektronisten aineistojen luovutuksissa useiden suurten alan toimijoiden kanssa. Kaupallisessa jakelussa olevien kotimaisten e-kirjojen saanti on saatu jo varsin kattavalle tasolle, jatkossa samaan pyritään pääsemään myös muiden julkaisujen, esimerkiksi julkishallinnon ja kansalaisjärjestöjen julkaisujen osalta. Verkkojakelussa tallenteina tai nuotteina olevaan kotimaiseen musiikkiin kiinnitetään myös entistä laajempaa huomiota samoin verkossa julkaistaviin lehtiin. Julkaisualan voimakas rakenteellinen ja tekninen muutos asettaa kirjastolle monipuolisia haasteita nyt, lähitulevaisuudessa ja pitkällä aikavälillä.

KULTTUURIAINEISTOLAKI MÄÄRITTÄÄ KIRJASTON TEHTÄVÄT

Kulttuuraineistolaki (1433/2007) määrittelee Kansalliskirjaston tehtävän verkkoaineiston osalta seuraavasti:

Kansalliskirjaston tehtävänä on ohjelmallisesti hakea ja tallentaa yleisön saatavilla olevaa verkkoaineistoa tietoverkoista. Haettavaan ja tallennettavaan verkkoaineistoon tulee sisällyttää edustavasti ja monipuolisesti tietoverkoissa eri aikoina yleisön saatavilla olevaa aineistoa. (7 §)

Käytännössä aineistojen ”ohjelmallinen” haku ja tallentaminen on mahdollista ainoastaan kerättyinä verkkosivuja. Edes verkkosivuille vapaasti saatavilla olevia julkaisuja ei voida automaattisen haravoinnin avulla saada riittävällä kattavuudella talteen, eikä saatuaan julkaisuaineistoa saada tätä kautta kansallisbibliografiatasoisen kuvailun piiriin. Maksumuurien tai erilaisten kirjautumiskäytäntöjen takana olevia aineistoja ei voida kerätä automaattisesti.

Tästä syystä lakiin onkin kirjattu verkkoaineiston julkaisijoille myös velvollisuus mahdollistaa verkkoaineistojen haku tai – kuten tähän mennessä on poikkeuksetta toimitettu – luovuttaa aineisto kirjastolle. Verkkoaineistojen luovutukseen tulee lain mukaan sisällyttää myös aineistoihin liittyvät kuvailutiedot eli metadata.

Opetus- ja kulttuuriministeriön 11.12.2012 vahvistama Kansalliskirjaston suunnitelma verkkoaineistojen hakemiseksi ja tallentamiseksi mahdollisti aineistojen luovutuspyynnöt myös aineistojen välittäjiltä, kuten verkkokirjakaupoilta ja verkkomusiikkikaupoilta.

Luovutuspyyntöjä on tehty useille merkittävälle e-kirjojen välittäjille sekä muutamille e-lehtien, musiikkitalenteiden tai elektronisessa muodossa olevien nuottien välittäjälle. Kaikkien luovuttajien kanssa on pyritty sopimaan mahdollisimman nopeasti myös jatkuvan luovutuksen käynnistämisestä, tavoitteena saada uudet julkaisut mahdollisimman nopeasti osaksi kansalliskokoelmaa.

Tilastovuonna 2012 saatiin luovutuksina elektronisia monografioita selvästi alle tuhat. Seuraavana vuonna määrä oli tehtyjen luovutuspyyntöjen ja välittäjien kanssa aloitetun

yhteistyön ansiosta noussut jo viiteen ja puoleen tuhanteen. Kuluvana, vasta alussa olevana tilastovuonna on saatu luovutuksena jo yli 5000 e-kirjaa.

Kaupallisesti merkittävän kotimaisen e-kirjatuotannon saannin voidaankin katsoa olevan jo varsin hyvällä tasolla. E-kirjojen luovutusten yhteydessä on välittäjiltä saatu samalla kirjoihin liittyvää metadataa, jota on voitu suoraan hyödyntää kansallisbibliografia Fennicassa ja muissa Kansalliskirjaston järjestelmissä.

Luovutuspyyntöjä on lähetetty myös verkossa saatavana olevan musiikin ja lehtien välittäjille. Musiikkiaänitteitä on kahden viime vuoden aikana saatu luovutuksina noin 23 000 ja e-lehtien numeroita yli 24 000 kappaletta.

Vuoden 2014 aikana tehdään uusia luovutuspyyntöjä erityisesti kaupallisille verkkomusiikin välittäjille ja samalla jatketaan yhteistyötä jo aiemmin aineistoja luovuttaneiden välittäjien kanssa. Tavoitteena on saada kattavammin talteen mm. kaupallisesti merkittävää kotimaista musiikkia, jota tähän asti on saatu kansalliskokoelmaan ainoastaan fyysisinä tallenteina (kuten CD- ja vinylleilyinä). Yhä suurempi osa musiikin jakelusta on siirtynyt ja siirtyy verkkoon, joten on tärkeää kohdistaa resursseja verkkojakelussa olevan musiikin tallentamiseen.

Verkkolehtien osalta jatketaan myös yhteistyötä jo aiemmin aineistoja luovuttaneiden kanssa – lisäksi vapaakappaletoimisto kartoittaa alan toimintaa ja jakelukanavia ja pyrkii parantamaan myös tämän aineiston saantia.

UUSI VERKKOLOMAKE KÄYTTÖÖN

Kirjasto otti kesällä 2013 käyttöön uuden verkkolomakkeen pienempiä aineistomääriä tai vaikkapa vain yhden julkaisun luovuttamista varten. Lomakkeella voi luovuttaa kerralla useita julkaisuja ja samalla niiden metadataan tietueena (ONIX-, MARC- tai NewsML-formaatissa). Jos luovutuksessa on vain yksi julkaisu, metatiedot voi kirjoittaa suoraan lomakkeeseen, jolloin syötetyistä tiedoista luodaan automaattisesti MARC21-tietue.

Lomakkeen kautta pyritään saamaan kat-

tavammin tallennettua erityisesti julkishallinnon ja kansalaisjärjestöjen verkkojulkaisuja. Monet aiemmin vain painettuina ilmestyneet näiden alojen julkaisut ovat siirtyneet julkaistavaksi ainoastaan verkossa tai painetun julkaisun rinnalle on tullut elektroninen julkaisu. Molemmissa tapauksissa on sekä kansalliskokeelman kattavuuden että tutkijoiden ja muiden kirjaston asiakkaiden laadukkaan palvelun näkökulmasta tärkeää että mahdollisimman suuri osa näistä julkaisuista saadaan talteen.

Lomakkeen kautta on toki myös kenen tahansa yksittäisen omakustanteen tekijän helppo luovuttaa julkaisunsa Kansalliskirjastolle.

SIIRTYMÄ DIGITAALISUUTEEN KÄYNNISSÄ

Kirjojen, lehtien, sarjojen, musiikin ja jopa pienpainatteisiin rinnastettavan aineiston julkaiseminen on yhä voimakkaammin siirtynyt ja siirtymässä digitaaliseen muotoon ja verkossa tapahtuvaan jakeluun. Tämän siirtymän nopeutta ja kattavuutta on kuitenkin varsin vaikea arvioida.

Kirjojen ja niihin rinnastettavan aineiston osalta siirtymä on ollut Suomessa huomattavasti hitaampaa kuin suurilla kielialueilla, mutta parin viime vuoden aikana alalla on otettu suuria harppauksia. Tähän ovat syynä erityisesti taulutietokoneiden, älypuhelimien ja muiden kannettavien laitteiden yleistyminen sekä nopeiden tietoverkkojen kehitys: molemmat ovat lisänneet myös kotimaisten elektronisten aineistojen kysyntää.

JULKAISEMISEN GLOBALISOITUMINEN HAASTAA VAPAAKAPPALETOIMINTAA

Digitalisoitumisen myötä julkaiseminen ja aineistojen muokkaus julkaisuksi on yhä helpompaa toteuttaa missä päin maailmaa tahansa – tämä koskee sekä elektronisia että painettuja julkaisuja.

Painettuja julkaisuja kuten kirjoja ja aikakauslehtiä valmistetaan jo paljon esimerkiksi Kaukoidässä ja Baltian maissa. Tämä on tuonut uusia haasteita Kansalliskirjaston vapaa-

kappaletoinnalle erityisesti tiedottamisen osalta, koska vapaakappaleiden luovutusvelvollisuus ei tällöin ole kirjapainolla tai muulla julkaisun valmistajalla vaan julkaisijalla tai maahantuoijalla.

Elektronisten aineistojen osalta tilanne on osin jo nyt ja tulevaisuudessa yhä vahvemmin vielä tätäkin hankalampi. Ulkomailta valmistettua ja/tai vain ulkomaisten verkkokauppojen tai välittäjien kautta myytäviä digitaalisia julkaisuja voi olla hyvin hankala löytää ja saada tallennettua, vaikka julkaisut olisivatkin esim. kielen tai sisällön vuoksi selvästi Suomen markkinoille suunnattuja ja niiden takana olisi jokin suomalainen julkaisija tai kustantaja.

Tähän ongelmaan ei toki Suomen lainsäädännöllä voida tarttua samalla tavalla kuin kotimaassa toimivien julkaisijoiden tai välittäjien osalta. Vain ulkomailla ja verkossa toimivia välittäjiä ei voida velvoittaa luovuttamaan aineistoja, joten lainsäädännöllä on varmistettava, että julkaisuista vastaava kotimainen taho voidaan velvoittaa luovuttamaan aineistot.

Ulkomailla valmistettua ja/tai vain ulkomaisten verkkokauppojen tai välittäjien kautta myytäviä digitaalisia julkaisuja voi olla hyvin hankala löytää ja saada tallennettua.

Nykyisessä laissa elektronisten aineistojen luovutusvelvollisuus on osoitettu verkkojulkaisijalle, eli sille ”jonka aloitteesta ja vastuulla verkkoinaisto saatetaan yleisön saataville” (3 §). Tämän on yhdessä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa tulkittu tarkoittavan myös aineistojen välittäjiä, verkkokirjakauppoja ja verkkomusiikkikauppoja.

Lakia uudistettaessa olisi sekä laajenevan ulkomaisen jakelun että alan jatkuvasti muuttuvan ja hyvin monimuotoisen luonteen vuoksi harkittava luovutusvelvollisuu-

den määrittelyä tavalla, joka antaisi Kansalliskirjastolle mahdollisuuden vastata muuttuvaan tilanteeseen nopeasti ja ketterästi.

Nykyinen laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä tuli voimaan vuoden 2008 alusta, mutta suhteellisesta tuoreudesta huolimatta se ei kaikilta osin vastaa muuttuvan julkaisualan mukanaan tuomiin haasteisiin. Tämä koskee jossain määrin painettuja aineistoja (mm. ulkomaila painattamisen ja erilaisten print-on-demand -ratkaisujen yleistymisen vuoksi), mutta lain täsmentämistä ja terävöittämistä tarvitaan erityisesti digitaalisten julkaisujen osalta.

Suomessa on tallennettu vapaakappaleita jo yli kolmesataa vuotta: Turun akatemian kirjasto sai vapaakappaleoikeuden 16. helmikuuta vuonna 1707. Nyt voidaan perustellusti todeta meneillään olevan merkittävimmän

Lain täsmentämistä ja terävöittämistä tarvitaan erityisesti digitaalisten julkaisujen osalta.

VEIKKO SOMERPURO

julkaisualan murroksen koko tuona aikana.

Vapaakappaletoimintaa ohjaavan säädöserustan on vastattava muuttuneeseen tilanteeseen ja uusien säädösten on oltava sellaisia, että ne vastaavat lähivuosien arvaamattomiinkin uusiin muutoksiin. Kokonaisen lain uudelleen kirjoittaminen muutaman vuoden välein ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista. Tästä syystä olisikin toivottavaa, että uusi laki sisältäisi mahdollisuuden vastata toimintaympäristön muutoksiin nykyistä lakia monipuolisemmin myös asetuksella.

TEKIJÄNOIKEUDET HUOMIOITAVA

Vapaakappaleaineistoja ja erityisesti niiden asiakaskäyttöä koskee kulttuuriaineistolain lisäksi myös tekijänoikeuslaki. Nykyinen lainsäädäntö sallii kulttuuriaineistolain perusteella kerätyn digitaalisen aineiston käytön ainoastaan vapaakappalekirjastoissa, eduskunnan kirjastossa sekä Kansallisessa audiovisuaalisessa instituutissa olevilla työasemilla.

Kirjaston digitaaliset kokoelmat (vapaakappaleet, digitoidut aineistot, verkkoarkisto) ovat merkittävä ja nopeasti kasvava osa kansallista kulttuuriperintöä ja olisi suotavaa, että nämä hienot aineistot voitaisiin saada nykyistä laajempaan asiakaskäyttöön. Mahdollisessa tekijänoikeuslainsäädännön päivittämisessä on haasteena löytää tasapaino tekijöiden oikeuksien, kaupallisten intressien ja käyttäjien tarpeiden välillä. Esimerkit vaikkapa Norjasta, Britanniaasta, Virosta ja Islannista osoittavat kuitenkin, että on luotavissa nykyistä avoimempia käytäntöjä, joissa mikään osapuoli ei jää muiden jalkoihin.

Vapaakappaletoiminnan säädöserustan ajantasaisuuden lisäksi on ensiarvoisen tärkeää, että Kansalliskirjasto seuraa aktiivisesti julkaisualan muutoksia ja uusia tuulia sekä kotimaassa että kansainvälisesti. Kansainvälisten sopimusten ja muiden rajat ylittävien säädösten ajantasainen tuntemus on yhtä tärkeää sekä julkaisualan että tekijänoikeuskysymysten osalta.

Kirjoittaja Kansalliskirjaston vapaakappaletoimiston tietoasiantuntija Matti Pitkälä.

KULTTUURI- AINEISTOLAKI – KIRJASTO AJAN KUVAA TALLENTAMASSA

TEKSTI: LIISA SAVOLAINEN
KUVA: VEIKKO SOMERPURO

Kulttuuriaineistolain tarkoituksena on mallintaa omaa aikaansa. Laki tavoittelee sitä, että kulloisestakin aikakaudesta jää tuleville sukupolville kattava kuva yhteiskunnassa eri muodoissaan julkaistusta informaatiosta. Informaatiota ei laissa ymmärretä vain tekstisisällöiksi – tai kuviksi tai ääneksi – vaan myös se paketti, jossa informaatiota välitetään, on viesti, osa säilytettävää kulttuuriperintöä.

Sähköinen julkaisu toiminta kuuluu nykyisen lain luovutuspiiriin. Lain voimaantulosta lähtien on Kansalliskirjasto rakentanut elektronisen aineiston vastaanottoprosesseja. Verkkomusiikin suhteen luovuttaminen toimii jo hyvin. Verkko-kirjojen eli sähkökirjojen osalta vastaanotto on onnistunut, mutta julkaisujen metatietojen vienti kansallisbibliografiaan on vielä puutteellista. Isojen ja vakiintuneiden verkkojulkaisijoiden osalta siis luovuttaminen ja vastaanottaminen toimivat hyvin. Aineistot ovat käytettävissä suljetuilla vapaakappaletyöasemilla vain vapaakappalekirjastoissa paikan päällä. Tämänhetkinen puute on se, ettei julkishallinnon julkaisutuotantoa, esimerkiksi ministeriöiden aineistoja, saada automaattisesti vapaakappaleina.

Tämän edistämiseksi on otettu käyttöön luovutuslomake, jolla aineistoja voi luovuttaa, mutta tuekseen julkishallinnon aineiston tallentaminen tarvitsee tehokasta tiedotusta.

UUDET AVAUKSET ARKISTOITAVIKSI

Luova toiminta ja yhteiskunnallinen keskustelu – jotka ovat siis keskeisiä kulttuuriaineistolain mukaisia tallennuskohteita – tapahtuvat erilaisissa verkkoympäristöissä. Kansalliskirjasto kerää talteen suomalaisia verkkosivuja noin kerran vuodessa otannanomaisesti. Lisäksi tehdään niin sanottuja teemakeräyksiä, joissa kerätään verkkosivuja tietyistä teeman mukaan määritellyistä verkko-osoitteista. Jotta ajankohtainen kulttuuritoiminta ja yhteiskunnallinen keskustelu tallentuisi tuleville sukupolville, tarvittaisiin ”verkkokirjastonhoitaja” valitsemaan tallennettavia sisältöjä.

Käynnissä oleva ja tuleva julkaisemisen muutos merkinnee juuri erilaisten verkko-yhteisöjen lisääntymistä ja vakiintuneen kaupallisen kustan-

tamisen vähenemistä. Kulttuurin mielenkiintoiset avaukset ja kokeilut tehdään monella suunnalla ja ne on tärkeätä saada talteen. Näistä pienistä avauksista voi tulla yhteiskunnan megatrendejä, ja niidenkin mallintaminen jo alusta lähtien on yhteiskunnalliselle tutkimukselle tärkeää.

Kaiken kaikkiaan julkaiseminen on murrettu- lassa. Julkaisemiseen tulee uusia medioita, julkaisemistavat muuttuvat, erityisesti teksti-informaation muoto ja merkitys muuttuu, myös lukijoiden käyttötavat ja kiinnostus muuttuvat. Tulevaisuuden ”kirjat” eivät enää muistuta perinteisiä koodexseja, eikä lukeminenkaan ole entisellään. ”Lukemisesta” tulee entistä yhteisöllisempään. Sähköisiä kirjoja – tai verkkoteoksia – luetaan yhdessä niitä muokaten, nimikoiden ja uutta luoden. Yksilöllinen lukeminen ja alkuperäisyyden käsite kuuluvat gutenbergiläiseen maailmaan. Post-gutenbergiläisessä maailmassa kirjakin – kirjallinen teos – luodaan koko ajan uudelleen ja uudelleen. Lukijat ovat myös tekstin tuottajia.

VAPAAKAPPALETOIMINNAN HAASTEET

Kansalliskirjasto on ollut aktiivinen avaamaan keskustelua kulttuuriaineistolain uudistamisesta. Tavoitteita lakiuudistukselle – tai vapaakappaletoiminnan uudistamiselle on useita. Kirjasto tarkastelee tavoitteita kulttuuriaineiston arkistoinnin ja toisaalta asiakaspalvelun näkökulmasta. Esimerkiksi seuraavia tavoitteita on tunnustettu:

- Aineistot sähköisenä tutkijoiden työpöydälle
- Tilasäästöt kirjastoissa
- Vähemmän fyysisen aineiston käsittelyä
- Kansalliskokoelman kate korkea
- Kansalliskokoelman keräystyö suoraviivaista, taloudellista ja tehokasta
- Asiakaspalvelu selkeää sekä fyysisille että sähköisille aineistoille

Kansalliskirjaston keskeisenä toiveena on lisätä sähköistä luovutusta painetun aineiston kustannuksella. Ajatus sisältää sen, että vapaakappalekirjastojen tilatarpeet vähenevät, kun uusi painettu aineisto vähenee ja samalla tutkijoiden palvelu paranee, kun käytettävä aineisto on sähköisessä muodossa. Asiakaspalvelun paraneminen edellyttääkin, että tutkimuskäyttöön liittyvä tekijänoikeuden rajoitus saatetaan Suomessakin voimaan. Tavoitteena tulisi olla, että sallitaan sähköisen aineiston välittäminen tutkimustarkoituk-

seen myös tekijänoikeuden suojan alaisen aineiston osalta. Rajoituksen käyttöön saattaminen edellyttää tutkijan, tutkimuksen ja tutkimuskäytön määrittelyä.

Tutkimuskäyttöä koskeva rajoitus helpottaisi myös korvaavien tallenteiden käyttöä, siis esimerkiksi digitoitujen sanoma- ja aikakauslehtien käyttöä. Nämä aineistot ovat laajimpia sähköisiä suomalaisia lähdeaineistoja ja niiden käyttömahdollisuus omalla työpöydällä lisäksi yliopistopintojen tuloksellisuutta. Diginatiiville sukupolvelle tarvitaan sähköisiä lähdeaineistoja järjellä tavalla käytettäväksi. Ja nimenomaan suomalaisia aineistoja, jotta kulttuurin ja historian opiskelu ja tutkimus ei rajoittuisi vain ulkomaisiin aineistoihin. Ulkomaisia lähdeaineistojahan jo on lisensoitu yliopistoille sähköiseen käyttöön.

Julkaisutoiminnan sähköistyessä tapahtuu ainakin pientä – muutokseen vauhtia on vaikea enustaa – painetun aineiston vähenemistä. Tästä ei kuitenkaan synny suurta tilasäästöä vapaakappalekirjastoille. Kirjastojen talouden ja tehokkuuden kannalta olennaisinta olisi vähentää kerättävien painettujen vapaakappaleiden määrää. Tulevaisuudessa painettuja aineistoja voitaisiin luovuttaa kaksi tai kolme nykyisen kuuden kirjan sijasta. Samalla tutkijoiden palveluprosessi pitäisi uudistaa niin, että sekä fyysisen ja sähköisen aineiston tutkijakäyttö on sujuvaa.

Kansalliskirjasto on rakentanut sähköistä luovutusprosessia painetuille sanomalehdille eli sähköisten painolaattojen (pdf) luovutukselle. Vaikuttaa ilmeiseltä, että kokeilua kannattaa laajentaa edelleen sanomalehtien suhteen. Sopiiko samantyyppinen luovutusmenetelmä muille aineistoille, on arvioitava tarkkaan.

Jo nykyisenkin lain toteuttaminen vaatii Kansalliskirjastolta jatkuvaa kehittämistyötä ja tiivistä julkaisemisen muutosten seuranta. Vaikka fyysiset vapaakappaleet ja niiden vaatima kokoelmatyö vähenisikin tulevaisuudessa, on löydettävä uutta panostusta sähköisiin tallennusprosesseihin, sähköisten aineistojen pitkäaikaissäilytykseen sekä valintaan, viestintään ja julkaisijoiden ohjeistamiseen.

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston Tutkimuskirjaston johtaja. Hän on lainannut kirjoitusta varten muun muassa Aalto-yliopiston projektitutkija Harri Heikkilän ajatuksia kirjan ja lukemisen muutoksesta.

COMELLUS AVAA UUSIA MAHDOLLISUUKSIA KANSAKUNNAN KULTTUURIHISTORIAALLISEN AARTEISTON SÄILYTTÄMISEEN

TEKSTI JA KUVA: **PIRJO KARPPINEN**

Kansalliskirjaston strategisena painopisteenä on tallentaa ja saattaa kulttuurihistoriallisesti merkittävä ja laaja sanomalehtiaineisto helposti ja monipuolisesti käytettävään digitaaliseen muotoon ja mahdollisimman laajaan käyttöön.

Maaailman siirtyminen uuteen digitaaliseen aikakauteen tekee aineistojen digitoimisen ja käyttöön saattamisen entistäkin merkityksellisemmäksi. Digitaalistuvassa ajassa siirtyvät uutiset ja tapahtumat verkkoon painetun aineiston lisäksi. Digitaalisen aineis-

Sanomalehti kuuluu suomalaisten aamuun, painettuna ja kotiin kannettuna tai yhä useammin myös sähköisenä lehdenä.

ton saatavuuden nopeus, sen helppokäyttöisyys ja löydettävyyys ovat niin tutkijoille kuin lukijoillekin tärkeitä asioita, jotta aineisto ylipäänsä tulisi löydettyksi ja käyttöön.

Kansalliskirjasto on digitoinut kaikki historialliset vapaat sanomalehdet vuodesta 1771 vuoteen 1910 ja ne ovat kaikkien nähtävillä verkossa, Kansalliskirjaston digitoidut aineistot: digi.kansalliskirjasto.fi.

Vapaakappaleista mikrokuvattua sanomalehtiaineistoa vuosilta 1910–2013 Kansalliskirjastolla on lähes 40 miljoonaa sivua ja uut-

ta painettua sanomalehtiaineistoa julkaistaan noin 700 000 sivua vuodessa. Mikä kansakunnan kulttuurihistoriallinen aarre tuo aineisto onkaan! Päivän lehdestähän me suomalaiset olemme lukeneet niin politiikan, urheilun, tieteen, taiteen ja kulttuurin kuin kaupan ja taloudenkin ajankohtaiset uutiset ja päivänpolttavat tapahtumat – valtakunnan, maakunnan ja paikkakunnan omista sanomalehdistä.

Digitaalisina saadut uudet ja 1900-luvun sanomalehtiaineistot tulisi saada digitoituna tutkimus-, koulutus- ja opetuskäyttöön. Sanomalehtiaineistojen tekijänoikeudelliset asiat tulisi selvittää niin sanomalehtitalojen kuin oikeudenhaltijoidenkin tilanteen selvittämiseksi ja monipuolisen käytön mahdollistamiseksi.

UUTTA TIETOA JA OSAAMISTA

Digitaalisesti siirretty sanomalehden painoaineisto on korkealaatuista ja se on käytettävissä hyvin monipuolisesti. Aineisto on neliväristä ja painolaatuista, joten siitä voidaan tarvittaessa tuottaa painolaatuinen tuloste.

Sopimuksen mukaan aineisto voi sisältää koko lehden, yksittäiset sivut, kuvat ja tekstit metatietoineen ja olemassa olevine tekijätietoineen. Nämä mahdollistavat toimivat ja monipuoliset hakutoiminnot ja avaavat mahdollisuuksia muun muassa tekstinlouhinnan ja joukkoistamisen kehittämiseksi.

Näistä lähtökohdista on mahdollista kehittää käyttäjien tarpeista lähtevä, hyvin toimiva palvelu. Toiminnan jatkuvuuden mahdollistavat toimiva teknologia, hyvä integraatio ja kaikille osapuolille taloudellisesti toimiva ratkaisu.

Alueellisesti Digitalmikkelin toimijat, Mikkelin Ammattikorkeakoulu, Etelä-Savon Viestintä Oy:n Länsi-Savo, Mediatalo ESAn Etelä-Suomen Sanomat sekä Kansalliskirjasto saavat projektin tuloksista uutta tietoa, osaamista ja teknologiaa, joilla voidaan rakentaa uutta, innovatiivista digitaaliseen osaamiseen perustuvaa verkostoitunutta liiketoimintaa.

MONIA VAIHTOEHTOJA

Projektissa on luotu toimintamalli ja metatiet-

SANOMALEHTIAINEISTOT DIGITAALIKSI TALTEEN JA KÄYTTÖÖN

Sanomalehtiaineistot ovat mittava, kulttuurihistoriallisesti merkittävä aineistokokonaisuus, joka tulisi saada käyttöön.

tomääritys, jossa on pyritty ottamaan huomioon koko kustannusalan tarpeet ja muokkaamaan toimintamalleja niin, että ne palvelevat kaikkia osapuolia. Toimintamalli sopii sanomalehtien lisäksi hyvin myös aikakauslehtien, kirjojen ja muiden julkaisujen siirtoon.

Comellus-projektin tuloksena avautuu uusia mahdollisuuksia käyttää sanomalehtiaineistoja tämän päivän digitaalisessa toimintaympäristössä tutkimuksen, koulutuksen ja oppimisen tarpeisiin. Sanoma- ja aikakauslehdet sekä asiakirjat ovat Hupaniitun mukaan (Outi Hupaniittu 2012, Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot, SLS) käytetyimmät sähköiset tutkimusaineistot ja niitä halutaan laajempaan käyttöön lisää.

Sanomalehtitaloille ja Kansalliskirjastolle syntyy kustannussäästöjä prosessien nopeutumisen, automatisoinnin ja suoraviivaistamisen kautta. Digitaalinen aineisto avaa sanomalehtitaloille, lehtien lukijoille, digitaalisten palvelujen tuottajille ja yhteistyökumppaneille laajasti uusia käyttötapoja ja mahdollisuuksia. Sanomalehtien nykyhetken suuressa murroksessa, viestinnän siirtymässä entistä enemmän verkkoon ja toimintojen digitalisoituessa ovatkin kaikki keinot tarpeen uusien palvelujen ja liiketoimintamahdollisuuksien luomiseksi. Yhteistyö edistää myös julkisen sektorin ja yritysten välistä yhteistyötä.

Kirjoittaja on Comellus-projektin projektipäällikkö Kansalliskirjaston Digitointi- ja konservointikeskuksessa Mikkeliissä.

Euroopan unioni
Euroopan aluekehitysrahasto
Euroopan sosiaalirahasto

Vipuvoimaa
EU:lta
2007–2013

MITÄ COMELLUS ON?

Comellus-projektissa 2011–2014 on tutkittu, testattu ja luotu menetelmät ja rakennettu uutta toimintatapaa, jolla sanomalehden sähköiset painoaineistot metatietoineen voidaan luovuttaa ja vastaanottaa automaattisesti, ajastetusti ja luotettavasti Kansalliskirjaston digitointi- ja konservointikeskukseen sekä saattaa aineisto käyttöön digitaalisena. Prosessi sisältää myös laadunvarmistuksen ja aineiston pakkauksen METS-ALTO-PAS-metatiestandardien mukaisesti. Kansalliskirjasto säilyttää siirretyn aineiston ja tuottaa siitä mikrofilmikopion pysyvää pitkäaikais säilytystä varten.

Pilotteina ja yhteistyökumppaneina Kansalliskirjaston kanssa projektissa ovat olleet sanomalehdet Etelä-Suomen Sanomat ja Länsi-Savo sekä järjestelmätoimittaja Anygraaf Oy ja Kopiosto. Yhteistyökumppaneiden kanssa on ollut rakentavaa ja sen onnistumisen kannalta merkittävää. Projektia rahoittavat Euroopan Sosiaalirahasto, Etelä-Savon Ely-keskus, Kansalliskirjasto ja Mikkelin kaupunki.

Projektin alussa 2011–2013 painopiste oli prosessin teknisen ratkaisun suunnittelussa, testauksessa ja toteutuksessa. Projektin tekninen toimivuus on pilotoitu ja todennettu 2014. Painopiste siirtyy toiminnan vakiinnuttamiseen ja sen kehittämiseen sekä yhteistyökumppanuuksien ja palvelujen luomiseen.

Sanomalehtiaineistoja voi käyttää Kansalliskirjaston digi.kansalliskirjasto.fi -palvelun kautta lain, sopimusten ja tekijänoikeuksien sallimissa puitteissa.

Sakari Laiho
SKY:n tilojen
edustalla
Lönnrotinkadulla.
Yhdistys
muuttaa uuteen
osoitteeseen
tänä vuonna.

Suomen Kustannusyhdistyksen johtaja Sakari Laiho:

”EMME OSAA VIELÄ EDES
KUVITELLA, MISSÄ MUODOSSA
KIRJOJA LUETAAN
VUONNA 2025.”

TEKSTI JA KUVA: **KIRSI AHO**

”Kun televisio aloitti, ensin kuvattiin Niilo Tarvajärveä radionauhoituksessa. Nyt olemme vertauskuvallisesti samassa pisteessä kirjojen sähköisessä julkaisemisessa. On hyvin vaikea ennustaa, mitä kaikkea tästä voi seurata”, Sakari Laiho sanoo. Suomen kustannusyhdistyksen johtajana hän on keskeisellä näköalapaikalla alalla käydyssä keskustelus-

sa. Mistä kirjojen kustantajat nyt puhuvat?

”Tällä hetkellä puhutaan paljon arvonlisäverosta. Perinteisillä medioilla ei mene hyvin, ne ovat selvässä laskussa. Lehtikustantamiseen verrattuna kirjoilla on varsin hyvä asema”, Laiho pohtii. Hän uskoo, että tulevaisuuden kansalainen on valmis jatkossakin maksamaan siitä, että joku seuloo ja editoi

hänelle valmiiksi kirjan, missä muodossa hän sen sitten lukeekaan.

”Tarjonnan lisääntyessä valinnan merkitys korostuu. Tämä tarkoittaa niin kustantajia, jakelijoita kuin kirjastojakin. Kuka sitten korjaa kirjasta koituvan taloudellisen hyödyn, onkin sitten isompi kysymys. Varmasti tekijä tulee aina saamaan palkkionsa, samoin kustantaja, mutta jakelijasta ei ole varmuutta. On olemassa pieni uhkakuva, että isot kansainväliset kirjojen jakeluorganisaatiot valloittavat markkinat globaalilla tasolla, ja kaltaisemme pieni kielialue jää tämän kehityksen armoille.”

Tästä syystä Laiho on huolissaan suomalaisten kirjakauppojen tulevaisuudesta. ”Ne ovat oleellinen osa kotimaista lukemisen kulttuuria kuten ennen vanhaan kirkko ja kirjasto kylällä.”

Suomalaisten kyvystä tuottaa kirjallisuutta ja dokumentoida ympäristöään Laiho sen sijaan ei ole huolissaan.

”Oli kiinnostavaa tutustua tänne lähetettyyn Porin vesilaitoksen historiaan, ja myös taloyhtiöiden historiateoksia satelee tänne tiheään. Periaatteessa kuka tahansa voi hakea teokselleen ISBN-numeroa ja julkaista sen. Suomalaisten halu kertoa tarinoita ei ole katoamassa mihinkään, ja yhteiskuntamme sananvapaus tukee sitä.”

MILTÄ JULKAISUALA NÄYTTÄÄ VUONNA 2025?

”Vuonna 2025 ehkä ihmettelemme sitä, miten paljon viimeisten 10 vuoden aikana kehitys on mennyt eteenpäin. En itsekään ajatellut viisi vuotta sitten, että vuonna 2014 lähes kaikissa puhelimissa on gps-paikannin”, Laiho toteaa.

”Viimevuotisilla Frankfurtin kirjamessuilla myytiin erillisiä äänitehosteita sähkökirjoihin. Merirosvotarinaan sai mukaan aallot, tykin äänet ja tuulen. Digitaaliset mahdollisuudet ovat valtavat! Nytkin voi jo valita, lukeeko perinteistä kirjaa, lukeeko joku kuuluisia näyttelijä sinulle kirjan äänikirjana, luetko sen tabletilta vai katsotko kirjasta tehdyn elokuvan. Itse tarina ei muutu miksiäkään, se on aina osattava kertoa vangitsevalla tavalla.”

MIKÄ SUOMEN KUSTANNUSYHDISTYS ON?

Suomen Kustannusyhdistys on suomalaisten kirjankustantajien yhteistyö- ja edunvalvontajärjestö.

SKY on Suomen vanhin elinkeinoelämän etujärjestö. Se on perustettu vuonna 1858. Yhdistystä ideoimassa ja perustamassa oli monia aikansa voimahahmoja kuten Z. Topelius, Paavo Tikkanen, F. W. Frenckell. Ensimmäisenä toimintavuotenaan sillä oli 19 jäsentä. Nyt jäseniä on yli 100.

Yhdistyksen tehtävänä on tukea jäseniään kehittämällä kustannusalan toimintaedellytyksiä. Aatteellisena järjestönä se edistää kirjallisuuden levitystä, lukemisharrastusta sekä sananvapautta.

Tarkoituksensa toteuttamiseksi yhdistys valvoo jäsentensä tekijänoikeudellisia etuja, edustaa keskusjärjestönä jäsenkuntaansa kotimaassa ja ulkomailla sekä kehittää alan kansainvälistä yhteistyötä. Yhdistys pitää yhteyttä viranomaisiin, alan eri järjestöihin, yhteisöihin ja muihin sidosryhmiin, harjoittaa tiedotustoimintaa, tukee tutkimustyötä sekä antaa lausuntoja ja tekee esityksiä valtiovallalle. Se valvoo sananvapauden toteutumista sekä järjestää lukemista ja kirjallisuutta edistäviä tapahtumia ja kampanjoita.

ELEKTRONISET VAPAAKAPPALEET TULIVAT OULUN YLIOPISTON KIRJASTOON

TEKSTI: TUULA KONTIO

Elektronisista tai digitaalisista vapaakapaleista on puhuttu ja kirjoitettu paljon sen jälkeen, kun laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä (1433/2007) kokosi painotuotteiden ja tallenteiden lisäksi saman lain piiriin myös verkossa olevan aineiston, radio- ja tv-aineiston sekä elokuvat. Siitä lähtien oululainen kirjastonhoitajakin on yrittänyt hahmottaa kokonaisuutta nimeltä ”elektroniset vapaakapaleet”.

Oulun yliopiston kirjastossa ensimmäinen vapaakapaletyöasema saatiin käyttöön vuoden 2009 syksyllä. Aluksi työasemalla oli käytettävissä vain suomalainen verkkoarkisto, josta löytyi kerättyjä verkkoaineistoja muutamalta vuodelta. Oulussa verkkoarkiston sivulatausten määrä vuodessa on muutamia satoja eli arkistoon kerätty aineisto ei ole vielä kovin aktiivisessa käytössä. Käyttöliittymän hakumahdollisuuksia on kuitenkin

2

3

1. Oulun yliopiston kirjaston kokoelmista löytyy viisi 1930-luvun Apu-lehteä, kun vapaakappaletyöasemalla on samalta ajalta luettavissa yli 300 lehtinumeroa. Kansalliskirjaston digitoiduista lehdistä löytyy myös monia paikallisia lehtiaarteita, joita Oulun kokoelmiin ei ole saatu.

2. Suurin osa kirjaston painetuista tietoaineistoista on saatu vapaakappaleina ja sijoitettu suljettuihin varastoihin. Aineistojen tiedot löytyvät kuitenkin OULA-kokoelmatietokannasta, jolloin ne ovat tiedonhaussa asiakkaan saavutettavissa aivan kuten avokokoelmatkin. Myös elektronisten vapaakappaleiden käyttöön vaikuttaa ratkaisevasti se, miten tiedot ovat esillä tietokannoissa.

3. Oulun yliopiston kirjastoon on saatu vapaakappaleita 1960-luvun alusta alkaen ja tänä päivänä niitä on kertynyt kokoelmiin lähes 20 hyllykilometriä. Vapaakappaleissa säilynyt kotimainen julkaisuutuanto pitkälti aikaväliltä mahdollistaa erilaisia tutkimusnäkökulmia ja sisältää monipuolisesti aineistoa, jota ei ole saatavissa missään muualla. Painettujen vapaakappaleiden lisäksi elektroniset vapaakappaleet ovat jo muutaman vuoden tehneet tuloaan asiakkaiden käyttöön Oulussakin.

testattu samalla kun lisää sisältöjä on odoteltu.

Verkkoarkiston jälkeen työasemalle ilmestyivät Kansalliskirjaston digitoimat lehdet. Aikakauslehtiä käytetään entistä enemmän tutkimuksen lähteenä, ja digitoidut lehdet ovat työasemien selkeästi käytetyin aineisto. Kotimaisia painettuja aikakauslehtiä löytyy kirjaston vapaakappalekokoelmista runsaasti. Ei kuitenkaan kaikkia ja osa vanhoista lehdistä on jo pahasti rapistunut tai tuhoutunut ajan ja kovan käytön myötä. Digitoitujen lehtien käyttöä painettujen sijasta on siksi pyritty aktiivisesti edistämään asiakaspalvelussa.

Radio- ja tv-arkisto saatiin asiakaskäyttöön syksyllä 2010. Asiasta järjestettiin tietoisuuksia sekä kirjaston omalle väelle että joidenkin oppiaineiden henkilökunnalle. Joistakin arkiston ohjelmasisällöistä on tiedotettu suoraan tutkijoille, joita sisältö saattaisi kiinnostaa. Esimerkiksi Oulun yliopiston saamelaista kulttuuria tutkivan Giellagas-instituutin tutkijoille vinkattiin radio- ja tv-arkistoon kokonaisuudessaan tallentuvasta YLE Saamen radion ohjelmistosta. Radio- ja tv-aineistoja on hyödynnetty jo jonkin verran. Vuosittaisten sivunlatausten määrä Oulussa on vaihdellut 1000:n ja 3000:n välillä.

Eniten työasemille on viime vuodet odoteltu ihan ”oikeita” elektronisia kirjoja, joita sinne on viimein alkanut ilmestyäkin. Digitaalikirjasto Variassa on nyt yli 3000 monografianimekettä ja lisää on tulossa. Kun näiden kirjojen tiedot saadaan OULA:an ja kun tieto saavuttaa asiakkaat, käyttö lisääntyy varmasti.

Asiakkailta on tullut hyvin vähän palautetta tai kysymyksiä elektronisten aineistojen sisällöstä tai käytöstä. Suojatuilla vapaakappaletyöasemilla ei ole nettiyhteyttä tai mahdollisuutta tallentaa sisältöjä ja tehdä muistiinpanoja. Asiakas saa halutessaan paperitilosteita sisällöistä, mutta mukana on oltava oma tabletti tai kannettava muistiinpanojen tallentamista varten. Onpa työasemalla nähty tutkija kynä ja paperi kädessä muistiinpanoja tekemässä. Tällä hetkellä kirjastossa on kaksi työasemaa, mutta oletus on, että aineistojen lisääntyessä niitä tullaan tarvitsemaan useampia.

ESILLÄ VAI PIILOSSA

Oulun yliopiston kirjaston OULA-kokoelmatietokanta on se paikallinen perustyökalu, josta asiakas löytää tiedot kirjastossa käytävissä olevista aineistosta. Tai ainakin soisi löytävän riippumatta siitä, minkälainen käyttäjä jatkossa tulee olemaan.

Koska kaikkien digitoitujen lehtien tietoja ei ole ollut mahdollista saada kokoelmatietokantaan muuten, OULA:ssa oleviin aikakauslehtitietueisiin on itse lisätty huomautuksia digitoituista lehdistä. Osa lehdistä puuttuu kuitenkin kokonaan kirjaston kokoelmista ja siten myös OULA:sta, joten lehtien tilanne on aina tarkistettava muualta. Kansalliskirjaston sivulla oleva, aika ajoin uusiutuva pdf-dokumentti on ainoa kattava lista digitoituista lehdistä. Jos asiakas erinäisten nettisivujen ja -linkkien jälkeen viimein päätyy tuohon dokumenttiin, sieltä löytyy yhä useammin iloinen yllätys eli juuri se kaivattu lehti ja artikkeli.

Oulun yliopiston kirjaston www-sivuilla on koottu tietoa sekä painetuista että elektronisista vapaakappaleista. Asiakkaiden lisätiedustelut osoittavat, että osittain tieto erilaisista aineistoista löytyy myös sitä kautta. Uudemmat viestintäkanavat Facebook ja kirjaston Nutturasta-blogi on myös valjastettu entistä tehokkaampaan tietoaaineistoista tiedottamiseen.

Suurta mainoskampanjaa elektronisista vapaakappaleista ei Oulussa ole toteutettu. Suunniteltu on monenlaista, mutta käytännössä on jääty odottamaan työasemille lisää sisältöjä sekä keinoja saada aineistojen tiedot omaan kokoelmatietokantaan. Jatkossa tarvitaan varmasti lisää tiedottamista sekä paikallisesti että myös yhteistä, keskitettyä tiedottamista kansallisesti.

MITÄ TULEVAISUUS TUO TULLESSAAN

Kattavat vapaakappalekokoelmat Pohjois-Suomessa ovat välttämättömiä tieteelliselle opetukselle ja tutkimukselle. Julkaisut voivat olla elektronisia tai painettuja, kunhan aineisto on helposti asiakkaan löydettävissä ja joustavasti käytettävissä.

OULUN YLIOPISTO

on noin 16 000 opiskelijan ja 3000 työntekijän muodostama kansainvälinen tiedeyhteisö. Yliopiston kirjastossa yhdeksän tiedekunnan tieteenalakoelmat yhdessä vapaakappaleaineiston kanssa muodostavat merkittävän tutkimusinfrastruktuurin, joka palvelee tutkijoita ja muita tiedontarvitsijoita koko Pohjois-Suomen alueella.

Kulttuuriaineistolain uudistusta Oulussa odotetaan erityisesti lehtiaineiston osalta, koska sen käsittely ja varastointi vie paljon tilaa ja aikaa. Vapaakappalekokoelmiin kertyneiden kausijulkaisujen digitoiminen toisi etua myös asiakkaille. Tiedonhaku vanhoista lehtisisällöistä avautuisi asiakkaalle uudella tavalla ja samalla saataisiin helpotusta kirjastojen tilaongelmiin.

Tulevaisuutta tuntematta oululainen kirjastonhoitaja tekee työnsä ylpeyttä tuntien, vaikka ei voikaan välttyä siltä tunteelta, että on koko ajan pari askelta jäljessä kehityksestä. Kaikkien muiden työtehtävien ohessa ja vähenevillä henkilöresursseilla pitäisi pystyä hallitsemaan erilaisten verkko-, radio-, tv- ja ääniteaineistojen käyttö, sisältö, hakumahdollisuudet, lainsäädäntö ja vielä tekniikkaakin. Siirtyminen elektroniseen aineistomuotoon tuo monenlaisia etuja, mutta ei vähennä asiantuntijuuden tarvetta kirjastoissa.

Kirjoittaja on Oulun yliopiston kirjaston kirjastonhoitaja.

ELÄMÄ JULKAISUNA

TEKSTI: **RAINE KOSKIMAA**

Tulevaisuutta ennakoidessa on hyvä katsoa hiukan myös taaksepäin perspektiivin hahmottamiseksi. Yksitoista vuotta sitten, vuonna 2003, oltiin tilanteessa, jossa Internet ja online-julkaiseminen olivat arkipäiväistyneet, mutta monet nyt itsestään selvät asiat odottivat vielä horisontin takana. Sosiaalinen media ja sen käytön kannalta keskeiset älypuhelimet ja tabletilaitteet eivät olleet vielä lyöneet itseään läpi. Ja nyt ollaan tilanteessa, jossa on vaikea muistaa mitä meillä oli, kun ei ollut Facebookia.

Aivan lähellä odottelee siis uusi mullistus, joka jää minulta joka tapauksessa huomaamatta. Jo käynnissä olevien trendien perusteella on kuitenkin ilmeistä, että ”elämäjulkaiseminen” lisääntyy jatkuvasti. Kun ennen kirjoitettiin kokonaisia elämäkertoja pöytälaatikkoon – ja joissain tapauksissa kirjaksi asti – niin nyt elämää julkaistaan pieninä paloina nettiin. Palat voivat olla yhtä hyvin tekstikatkelmia, valokuvia, videopätkiä kuin erilaisia nettimemeinä kiertäviä visailuja, listauksia ja vetoomuksiakin. Kaikesta

tästä koostuu joskus kaoottinen, mutta useinkin hyvin kohteensa näköinen kokonaisuus.

Kulttuurintutkijan näkökulmasta tilanne on tietysti herkullinen. Koskaan ennen ei ihmisten arkielämä ole ollut tällä tavoin esillä. Milloinkaan ennen ei ihmisten arjesta ole jäänyt näin paljon tallenteita. Suuri osa tästä aineistosta on kuitenkin julkista vain rajallisesti; käyttäjien yksityisyysasetukset, palveluntarjoajien käyttöehdot ja lainsäädäntö sekä hyvät tavat asettavat monenlaisia rajoituksia aineistojen tutkimuskäytölle. Niiden pitkäaikaistallennuskin on pääosin palveluntarjoajien pitkäjänteisyyden varassa.

Elämäjulkaiseminen on kuitenkin edelleen julkaisemista, jossa olemme tekemisissä periaatteessa tuttuja ilmiöiden kanssa. Sen rinnalla lisääntyy myös kaikenlaisesta toiminnastamme tallennettava tieto. Tässä on merkittävässä roolissa ”mitattava minuus” (quantified self), jolla pyritään ennen kaikkea fyysisen hyvinvoinnin edistämiseen ja oman suorituskyvyn mittaamiseen, sekä tie-

tysti toisten kanssa kovimmista suorituksista kilpailmiseen. Toisaalta esineiden internetin laajentuessa kanssakäymisemme koko ympäristömme kanssa tallentuu erilaisiin tietokantoihin. Jos sosiaalisessa mediassa toimiminen on omaelämäkerran laatimista, niin kaiken huomaamattamme kertyvän tiedon keskenään linkittäminen luo aivan ennen kuulumattoman elämäjulkaisemisen mahdollisuuden, joka vertautuu lähinnä auktorisoimattomaan elämäkertaan.

Kysymys yksityisyyden suojusta ja tietojen luottamuksellisuudesta nousee väistämättä esiin, kun 24/7-kertyvää henkilökohtaista dataa syötetään erilaisiin palveluihin. Jo nykyisen sosiaalisen median tarkastelu kuitenkin osoittaa, että ihmisten käsitykset tässä suhteessa ovat muuttumassa. Se, mikä perinteisemmän maailman ihmiselle on periaatteellinen kysymys, ilmenee diginatii-veille lähinnä eriasteisina käytännön harmeina kuten aggressiivisena markkinointina, jonka kanssa opitaan elämään.

Joka tapauksessa myös kulttuurintutkimus ja humanistinen tutkimus yleisemmin tulevat jatkossa olemaan yhä enemmän laskennallisia tieteitä, joissa isoja data-aineistoja louhitaan kehittyneillä algoritmeilla. Suuretkin kirja-aineistot, kuten Google Books yli 30 miljoonalla skannatulla kirjallaan, ovat lähinnä harjoituskenttiä sen tutkimiseen, mitä ihmiskunta kokonaisuudessaan hetki hetkeltä elämässään tekee, värikuvien ja korkealaatuisten videoin dokumentoituina.

Elämän lisäksi tuotetaan tietysti jatkossakin kulttuurituotteita, kirjallisuutta, elokuvia, kuvataidetta ja lisääntyvässä määrin myös digitaalisia pelejä. Siinä kun kirjoille on kirjastonsa, elokuville audiovisuaalinen arkistonsa, valokuville ja muulle kuvataiteelle museonsa, pelien osalta vastaava instituutio puuttuu. Jo nyt 1980-luvun pelit ovat katoavaa digitaalista kansanperinnettä, jonka säilymisestä huolehtivat lähinnä innokkaat harrastajat. Vuosituhannen vaihteen mobiilipeilibuumin julkaisuista monet ovat vaarassa hävitä kokonaan. Minkä verran tämän päivän suomalaisen pelibuumin tuotteista on vuonna 2025 saatavilla, tai edes kunnollisesti dokumentoituina, jää nähtäväksi. Ehkä jatku-

vasti kasvava suomalainen peliala hoitaa asian itse perustamallaan Clash of Birds -pelimuseolla.

Pelit ovat usein mukana laajemmissa transmediatuotannoissa, joissa tietty fiktiivinen maailma ja sen tarinat kerrotaan useiden eri kanavien välityksellä. Pelien, elokuvien, tv-ohjelmien, kirjojen ja sarjakuvien lisäksi tarinaa voidaan jaella myös sosiaalisen median ja Youtuben kaltaisten verkkopalvelujen välityksellä ja niin, että yleisö osallistuu sisällön tuottamiseen monin tavoin. Näitä julkaisuja ei vain lueta, katsota tai pelata, vaan niitä eletään.

Vuonna 2025 yksi napinpainallus – tai vastaava aivoimpulssi – muuttaa meidät elämämme julkaisijasta elämän vastaanottajaksi. Google-lasien kanssa tästä voi jo saada hiukan esimakua.

Kirjoittaja on nykykulttuurin tutkimuksen professori Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella Jyväskylän yliopistossa.

HENNA SUOMI

ENTÄ TURKU?

Miten sähköiset vapaakappaleet näkyvät Turun yliopiston pääkirjastossa?

Vastaajina kirjastoamanuenssi Annamari Leppäniemi ja IT-palveluasiantuntija Pekka Korte Turun yliopiston kirjaston asiakaspalvelusta.

1. Miten elektroniset vapaakappaleet näkyvät teillä?

Turun yliopiston pääkirjastossa on digitaalisten vapaakappaleiden käyttöön kolme työasemaa, jotka sijaitsevat painetun vapaakappalekokoelman rinnalla pääkirjastossa. Nämä työasemat Kansalliskirjasto on suojannut muun internetin käytön estävällä palomuurilla ja meillä ne sijaitsevat lukusalin yhteydessä omissa rauhallisissa tilassaan, kertoo Annamari Leppäniemi.

Lisää työasemia suunnitellaan kesällä 2014 avattavaan Teutorin kirjastoon, jonne sijoittuu historian ja kulttuurien tutkimuksen laitos. ”Mediatutkimuksen opiskelijat ovat hyödyntäneet digitaalisia vapaakappaleita ja etenekin radio- ja televisioarkistoa omissa harjoitustöissään, joten on mukava saada työasemat heitä lähellä olevaan kirjastoon”, Leppäniemi ideoi. Uudistettuun vuonna 2015 avattavaan pääkirjastoon on myös suunniteltu muutamaa työasemaa, jotka jatkossakin palvelevat vapaakappalekokoelman käyttäjiä.

”Olemme mainostaneet digitoituja vapaakappaleita ja niiden käyttöön tarvittavia työasemia kirjastomme sivuilla ja yliopiston intrassa jo muutaman kerran”, mainitsee Leppäniemi. Mainosten innoittamina kirjastoon on tullut uusia vapaakappaleiden käyttäjiä, jotka ovat olleet valtavan innostuneita tällaisesta palvelusta.

2. Mitä haasteita sähköiset vapaakappaleet tuovat?

Sähköiset vapaakappaleet tuovat monenlaisia haasteita. ”Jo käsite sähköinen vapaakappale on varsinkin asiakkaille haastava: mitä se yleensä ottaen edes tarkoittaa: mikä on sen ja muun verkossa olevan aineiston ero. Miten sähköinen vapaakappale toimii ja miksi se toimii vain tietyllä tietokoneella ovat luonnollisesti asiakkaan ensimmäisiä kysymyksiä aineistoja käytettäessä”, kertoo Leppäniemi.

Myös sähköisten vapaakappaleiden tunnettuus yleisesti on vielä melko vähäistä, eivätkä tekniset on-

gelmat yhteyksissä ja toimivuudessa auta asiaa. ”Yhteydet tuntuvat toisinaan varsin hitailta ja takkuisilta, josta olemme saaneet myös asiakaspalautetta”, kommentoi Pekka Korte. ”Tiukat tekniikka- ja käyttörajoitukset näyttävät asiakkaista tietenkin melko oudoilta nykyisessä varsin vapaassa verkkomaailmassa. Näitä aineistoja kun ei voi googlettaa”, muistuttaa Korte.

3. Mitä uudistuksia toiveena?

Toistaiseksi vain hyvin pieni osa painetusta ja elektronisesta aineistosta on päällekkäistä eikä digitoitun aineiston osuus ole vielä saavuttanut sellaista kriittistä pistettä, että se houkuttelisi massoittain käyttäjiä. ”Olisi hienoa, jos saisimme puuttuvat sähköiset julkaisut, kuten kirjat ja sanomalehdet, asemille mahdollisimman nopeasti. Tulevaisuuden toiveena olisi myös saada kustantajilta suoraan sähköiset versiot, jolloin vapaakappaleiden sähköinen käyttö voisi olla enemmän reaaliaikaista”, visioi Leppäniemi.

”Myös nykyinen käyttötapa voi olla rajoittava tekijä”, kommentoi Annamari Leppäniemi. ”Aineistoista kiinnostuneen on hakeuduttava kirjastoon digitaalisten aineistojen käyttöä varten varatulle työasemalle, jolla hän voi ainoastaan selata, lukea, katsoa ja kuunnella aineistoja. Tämä vaikuttaa varmasti hankalalta tutkijasta, joka on tottunut saamaan verkkoaineistot vaivatta koneensa näytölle paikasta riippumatta ja hyödyntämään samalla tietokoneen muita toimintoja.”

Tulevaisuudessa elektronisen vapaakappaleaineiston määrä ja sen merkitys tutkimukselle varmasti kasvavat. ”Toivottavasti joskus tulevaisuudessa vapaakappalekirjat ja -kausijulkaisut voitaisiin jakaa elektronisessa muodossa käyttäjän omalle tietokoneelle kehittyneen asiakasliittymän kautta”, kommentoi Pekka Korte.

”Teemme yhteistyötä Kansalliskirjaston kanssa, jotta digitoitun vapaakappaleet ja radio- ja televisioarkistot olisivat saatavilla modernissa ympäristössä. Tavoitteena on toimivuuden parantaminen ja teknisten ongelmien poistaminen”, kertoo Korte.

Soikea maailmankartta

Maailmankuva muuttui 1500-luvulla

TEKSTI: ANNA-MAIJA PIETILÄ-VENTELÄ

Tiedon leviäminen kirjapainotaidon avulla muutti ihmisten maailmankuvaa Euroopassa. Uskonpuhdistuksen, löytöretkien sekä uusien merkittävien keksintöjen myötä maailmankuva laajeni. Löytöretket toivat Eurooppaan uusia mahdollisuuksia sekä ylläsyystavaraa kuten silkkiä ja mausteita ihmisten tavoiteltaviksi.

Maailman kartoittaminen koettiin jännittävänä tehtävänä. Ensimmäisen karttapallon eli maan omenan (Erdapfel) kehitti vuonna 1492 saksalainen kartografi ja navigaattori Martin Behaim (1459–1507) yhteistyössä Georg A. Glockenthonin kanssa. Samoihin aikoihin Kristoffer Kolumbus teki matkojaan Aasiaa kohti ja päätyi uudelle mantereelle.

Simon Grynaeus julkaisi soikean muotoisen maailmankartan vuonna 1532. Se on puulle kaiverrettu ja painettu kahdelle arkille.

Portugalilainen Vasco da Gama (1460–1524) purjehti Euroopasta Afrikan eteläkärjen ympäri Intiaan vuonna 1498. Fernão de Magalhães, portugalilaissyntyinen sotilas ja löytöretkeilijä, oli ensimmäinen, joka purjehti Tyynellemerelle 1519–1521. Hän teki siis ensimmäisenä maailmanympärysmatkan. Huomattava saksalaisen matemaatikko Petrus Apianuksen maailmankartta *Typus orbis Universalis* ilmestyi vuonna 1520. Se perustui Martin Waldsemüllerin maailmankarttaan vuodelta 1507. Petrus Apianuksen toinen teos *Isagoge in Typum Cosmographicum* ilmestyi vuoden päästä. Se oli maantieteellisen kommentaari *Typus Orbis Universalis*kselle.

Tieteen alalla Kopernikus (1473–1543) esitti teorian, joka käsitteli maailmankaikkeuden toimintamallia. Hän haastoi heliosentrisen maailmankuvan keksinnön kautta kirkon opin. Kopernikus kuvasi maata pallona, joka ei ole maailmankaikkeuden keskus. Aurinkoa kiertävät tähdet, maa, kuu ja muut planeetat radoillaan. Ensin hänen tekstejään kierrätettiin vain käsikirjoituksina teoksena *Commentariolus*. Kun Kopernikus oli lähellä kuolemaa vuonna 1543, *De Revolutionibus coelestium* julkaistiin. Kirkko vastusti Kopernikuksen teorioita. Vuonna 1616 ne olivat virallisesti tuomittuja. Galileo valmisti vuonna 1632 omaa teoriaansa, mutta kirkko kielsi sen julkaisemisen. Galileo tuki Kopernikuksen ideoita. Alkuvuodesta 1633 Galileo joutui inkvisition uhalla luopumaan filosofisesti vääristä universumin ei-maakeskisistä näkemysistään.

SIMON GRYNAEUS 1493–1541

Simon Grynaeus oli saksalainen tutkija ja uskonpuhdistuksen ajan teologi, joka opetti Heidelbergin yliopistossa. Hän kiinnostunut filosofiasta, ja hänellä oli laaja kreikan kielen tuntemus. Hän oli saksalaisen humanistin Filip Melancthonin (1497–1560) koulutoveri. Grynaeus kutsuttiin Saksasta vuonna 1529 Baseliin, jossa hän jatkoi opintojaan. Hän vieraili Englannissa ja teki siellä kirjastoissa tutkimuksiaan. Hän palasi jälleen parin vuoden päästä Baseliin teologian professoriksi. Vuonna 1534 herttua Ulrich kutsui hänet Württembergiin tukemaan uskonpuhdistus-

ta. Simon Grynaeus kuoli äkkiä ruttoon Baselissa 1541.

SIMON GRYNAEUKSEN TYPUS COSMOGRAPHICUS UNIVERSALIS

Grynaeus julkaisi soikean muotoisen maailmankartan vuonna 1532. Se on puulle kaiverrettu ja painettu kahdelle arkille. Kartan koko on 55 × 35,5 cm. Kartta ilmestyi ensimmäisen kerran liitteenä Grynaeuksen ja Johann Huttichin matkakertomukseen *Novus Orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum, una cum tabula cosmographica*. - Basileae: Johannes Heravagius 1532. 599 s. Julkaisu muodostuu useasta osasta, jossa on Aasiaan ja Amerikkaan matkustaneiden löytöretkeilijöiden matkakertomuksia, kirjeitä ja karttoja kuten Kolumbuksen kirjeet sekä tietoja Amerigo Vespuccin matkoista. Teoksessa olevan maailmankartan kaivertajana on pidetty böömiläistä renessanssitaiteilijaa Hans Holbein nuorempaa (1497–1543). Holbein työskenteli tuolloin useiden Baselin kustantajien palveluksessa. Kartta on kiinnostava rikkaan taiteellisen koristelun ansiosta. Siinä on runsaasti kasvien ja allegoristen hahmojen kuvia ja tapahtumia.

Kartografisesta näkökulmasta kartta ei tuo merkittävästi uutta tietoa esille. Maailmankartta on kuvattu taiteellisesta näkökulmasta. Se on kuitenkin monessa suhteessa yksi mielenkiintoisimpia 1500-luvun maailmankarttoja. Kartan runsas koristeellinen reunus on silmiinpistävä tässä kartassa. Taidokkaita koristeita on vähän 1500-luvun alkupuoliskon kartoissa. Maailma on kuvattu soikean muotoisessa projektiossa. Kartta tuo näkyville uusia ideoita, jotka auttavat ihmistä ymmärtämään maapallon, luonnon ja paikan suhteita maailmankaikkeudessa.

Soikean maailmankartan ympärillä on karttakuvan lisäksi reunoilla raakojakin kohtausta, omituisia eläimiä, ihmisiä, mereneitoja ja kuvauksia kaukaisten alueiden elämästä. Kartassa kuvataan mestarillisesti aluksia ja meren hirviöitä. Ne on samalla suunniteltu kuvittamaan valtamerien kauneutta ja suuruutta. Realistisempaa kuvitusta näkyy kartan eri kulmissa, joihin kuvittaja Hans Holbein nuorempi on taidokkaasti ku-

vannut joka maanosaan tyypillistä kasvillisuutta, eläimiä sekä eläinten metsästystä.

Oikealla kartan yläkulman on piirretty ja tekstattu kasvien ympärille pippuri, muskottipähkinä ja neilikka. Ne olivat tuolloin kalliita ja Euroopassa arvostettuja mausteita, joita merenkulkijat toivat Aasiasta. Eurooppalaisille kaukaisen Aasian alueen elämää on kuvattu oikeaan alakulmaan kuvaelman tavoin. Katsoja voi kuvitella itsensä linnan holvien suojaan ulkopuolella vaanivilta raatelevilta pedoilta. Vasemmalla alanurkassa on kuvattu Amerikan mantereella tapahtuvaa kannibalismia sekä eksoottisia alkuperäiskansojen ihmisiä ja omituisia olentoja. Pohjois-Amerikka esitetään Kuuban pitkinä saarena ”Terra de Cuba”. Kuuban saaren nimi on tuolloin ollut ”Isabella”.

Grynaeuksen ovaalin muotoinen maailmankartta antaa maailmasta vääristyneen kuvan. Pohjois-Amerikka ulottuu vain kapeaan kymmeneen pituusasteeseen, Intia on olematon, Sri Lanka on suuri ja Japani näkyy vain vasemmassa reunassa Pohjois-Amerikan vieressä. Grynaeuksen innovaatio oli lisätä karttakuvaan kerubit pyörittämään koko maailmaa kääntökammella sekä pohjois- ja etelänavalla akselinsa ympäri. Tämä kuvaus heikensi ptolemaiolaista käsitystä maailmasta, jonka mukaan maa oli keskus ja sen ympäri kiersivät aurinko ja kuu. Kartta oli aikoinaan ensimmäisiä, joihin visuaalisesti oli kuvattu aurinkokeskeisyyttä noin 11 vuotta ennen tähtitieteilijä Nikolaus Kopernikuksen (1473–1543) *De revolutionibus orbium coelestium* -kirjan ilmestymistä 1543. Kopernikus aloitti kirjan kirjoittamisen vuonna 1506 ja sai sen valmiiksi vuoteen 1530 mennessä. Kirjaa pidetään tieteellisen vallankumouksen lähtökohdana, joka muutti eurooppalaista ajattelua ja tutkimusta.

Myöhemmin saksalainen teologi, heprean kielen spesialisti ja kartografi Sebastian Münster (1488–1552) on ottanut Grynaeuksen kartan teokseensa *Cosmographia* 1541–1550. Sebastian Münsterin laajan vaikutusvallan ja *Cosmographia*-teoksen suuren suosion kautta karttaa pidettiin kauan Münsterin työnä. Sama renessanssitaitelija Hans Holbein nuorempi teki vinjetit Baselissa myös Sebastian Münsterin teoksiin vuosien 1528–1532

aikana. A. E. Nordenskiöld huomauttaa, että merkinnät, maa-alueiden jaot, kartan laatimistapa ja menetelmä, jossa meridiaanit ovat tässä soikeassa projektiossa, ovat kaikki erilaisia kuin Sebastian Münsterin muissa kartoissa.

Soikean maailmankartan sisällä oikealla puolella on kaksi kehystä, jotka ovat noin 8 x 9 cm. Niiden sisällä on tekstit. Toinen kehys on juuri Intian niemimaan alla ja teksti alkaa sanalla India. Toinen kehys on alempana kakossa ja alkaa sanalla Scytarvm. Alhaalla oikealla kartan ulkopuolella on kuvattu Ludovic di Varthema ”Vartomanus” kulkemassa yksinään. Tutkimusmatkailija astelee kohti suurta tyylyteltyä rakennusta. Varthema sai sensaatiomaista huomiota matkastaan Lähi-idässä. Hän on ensimmäinen, jonka tiedetään ei-islamilaisena päässeen Mekkaan. Tieto oli julkaistu vuonna 1510, joten se on ollut hyvin aikalaisten tiedossa.

Mielenkiintoista on, ettei kartassa ole pohjois- eikä etelänapaa merkitty. Etelänavan oli Fernão de Magalhães tuohon aikaan suurilla tutkimusretkillään maailman ympäri vahvistanut olevan olemassa. Simon Grynaeuksen soikea maailmankartta on kuin koriste. Kartta on yksi varhaisimmista visuaalisista viittauksista Kopernikuksen aurinkokeskeiseen maailmankuvaan. Kääntökampi oli merkittävä edistysaskel myöhäiskeskiaikaisessa tekniikassa. Kartta on yksi keräilijöiden halutuimpia maailmankarttoja.

Kirjoittaja on kirjastonhoitaja Kansalliskirjastossa.

Kirjallisuutta:

- Encyclopædia Britannica. 1911. ; http://cartographic-mages.net/Cartographic_Images/353_S_Grynaeus.html (12.10.2013)
- Mikkeli, Heikki, Oliko renessanssin aikana tiedettä? - <http://www.tieteessatapahtuu.fi/012/mikkeli.htm> (12.10.2013)
- Nordenskiöld, A.E., Facsimile-atlas, 1889, s. 105-106, Plate XLII.

Ylle veden vipajavan
heitän vavan,
ongin, ongin,
ikihongin
korpi veteen kuvastaa.

Lomaan varjopilareiden
uponneiden
painuu siima.
Orpo viima
tarttuu kalvoon, katoaa,

merkkiä ei jälkeen jätä.
Pimeätä,
synkkää vettä,
syvännettä,
aavekorpi kumartaa.

Sanojen kuvat

Palkittu kirjailija Leena Krohn kirjoitti esseeseen Sanojen kuvat Juha Mannerkorven runon Onkija pohjalta. Teksti on esitetty alun perin Unkarin kääntäjäseminaarissa syksyllä 2013.

TEKSTI: **LEENA KROHN**

Tämä oli Juha Mannerkorven hypnoottinen runo Onkija. Luin sen nuorena, ja se upposi iäksi muistiin. Ei siksi, että harrastelisin kalastusta. Ei, en pyydystä kaloja, mutta onkija olen minäkin: sanojen saalistaja kuten oli myös Mannerkorpi. Kirjoittaminen on saalistamista kie-

len syvänteistä. Sitä voi tehdä huvikseen tai elääkseen, tai sekä huvikseen että elääkseen, mutta aina sitä tekee olosuhteiden ja niiden oikkujen (sekä päänsäisten että -ulkoisten) armoilla kuten oikeakin kalastaja.

Leikkiongintaakin olen harrastanut muinoin lastenkutsuilla. Silloin juhlavieras sai käteensä tikun, joka esitti vapaa. Siihen oli kiinnitetty narunpätkä siimaksi. Tilapäisen verhon takana päiväsankarin isä tai äiti kiinnitti siimaan pienen yllätyslähjän.

Sana on lahjapaketti sekín. Sana sisältää merkityksen, moniakín merkityksiä, kokonaisen pilven. Sana myös ne kätkee. Kieli on merkityksien kääre. Jokainen lahjan saaja avaa pakettinsa omalla tavallaan, ja kokemuksellaan. Vaikka jokainen saisi saman lahjan, sen sisältö on kullekin hiukan erilainen.

Mannerkorven onkija kalasteli varjojen ja kuvajaisten läpi, niin joutuu kirjailijakin pyydystämään sanojaan. Jokaisella ajalla on omat sille ominaiset varjonsa ja heijastuksensa. Jokainen kirjailija käyttää omia syöttejään. Siima painuu ihmiskunnan yhteiseen tietoon, ja tietämättömyyteen. Mutta saalis, jonka onkija mahdollisesti syvyyksistä nostaa, on myös kuvia.

Sillä sanat eivät ainoastaan herätä mielikuvia; ne ovat itse kuvia. Aineen kuvia, kirjoitti Francis Bacon. Ihmisyytemme on kuvien, merkien ja symbolien varassa, niiden armoilla. Kuvat edeltävät ja ennustavat tekoja. Näkymättöminäkin ne tulevat ennen kaikkea sitä näkyvää, minkä ihmisten toimet maan päällä aikaansaavat. Jokapäiväisen ihmisyyden ihmeitä on se, kuinka näkymätön muuttuu näkyväksi, toivo todellisuudeksi, merkitykset merkeiksi. Kirja on olemassa vain teoksen vuoksi kuten merkit ovat syntyneet merkitysten vuoksi.

Kuljemme missä kuljemme, aina kannamme mukana kelloja ja karttoja. Omat solumme ovat kelloja, kieli ja matema-

tiikka näkymättömiä karttoja. Myös kirjallisuus on tilintekoa, peruslaskutoimitusten jatkoa, muistin tueksi piirreltyjen viivojen täydellistämistä. Ne uurrettiin sormella tai tikulla rannan hiekkaan, siihen alkuperäiseen maisemaan, joka säilyy kaikkien katukivien alla. Maailmankirjallisuus on muistimme, mutta sen avulla myös aavistaneet ja ennustamme, jopa laskemme todennäköisyyksiä. Vain siitä, mikä oli, voi saada tietoa siitä, mikä tulee – vaikkakaan ei varmuutta.

Minua on lapsesta saakka askarruttanut Helsingin tyttökoulussa kulutetun E. N. Setälän kieliopin alku: "Ajatuksen kielellinen ilmaus on lause." Tulee kysyneeksi: Mikä on ajatus, jos ei se ole kieltä? Eikö se ole kuva, mielikuva? Vaiko siima, joka heitetään kielen syvyyksiin, jotta sieltä nousisi lause? Tulee miettineeksi, että lause voi myös olla ajatukseton ja mieletön, ja että lause voi saada ja saakin muitakin ilmauksia kuin kielellisiä, kuten vaikkapa tekoja. Entä sitten tekoäly? Onhan tietokoneiden päättelykykykin eräänlaista ajattelua, vaikkei se perustukaan sanoihin vaan algoritmeihin.

Eikä lause suinkaan ole ainoa kielellinen ilmaus, jonka ajatus voi saada. Sillä onhan kielellisiä ilmauksia aivan muunkinlaisia kuin vain lauseita. Eläimilläkin, jopa kasveilla, on omat kielsensä, mutta ei sanoja, jotka voisivat liittyä lauseiksi. Niiden viestintä saattaa olla mitä tahansa ääntä viserryksestä ulvontaan, napsutuksesta sirinään, tai ei ääntä ollenkaan, vain kemiallista kommunikatiota. Voisiko silloin sanoa, että ajatus saa kielellisen ilmaisunsa molekyylien kautta?

Mutta ihminen on poikkeuslaji, sillä hänellä on sanat, kuvat ja symbolit.

Symboli on ihmismielen rakentava, sen evoluutiota eteenpäin vievä voima. Sellaisen-

kin evoluution olemassaoloon biologisen ja synteettisen rinnalla lieenee yhä mahdollista luottaa. Tiedonhalun, myötätunnon ja itse-tutkistelun kykyjen ohella symbolifunktio on ihmisyyden omalaatuisimpia ominaisuuksia. Kieli, jossa on sanat, on ihmisen mieltä ja inhimillisyyden edellytys – yhteinen. Ajatukset eivät ole yksilön omia. Eivät sanatkaan. Havaitsemme niin kuin lajille on tyypillistä ja ajatteleme lajin kielellä lajin ajatuksia.

Vaikka myös eläimet ja koneet voivat ainakin jossain mielessä ajatella, voivatko ne myös kuvitella? Vai onko niin, että juuri kieli, symboleihin perustuva viestintä, on kuvittelun edellytys? Mielikuvitusta ei ensisijaisesti tarvita fantasioiden tuottamiseen, vaan siksi, että tultaisiin toimeen yhteisen todellisuuden ja sen faktojen kanssa. Mielikuvitus ei ole irratiionaalinen puolemmme kuten usein - niin, kuvitellaan. Se päinvastoin on järkipärisen ajattelun eräs ehto. Kuvittelija näkee vaihtoehtoja, hän vertailee, hän ennakoii, hän laskee salamannopeasti todennäköisyyksiä.

Kuvitteleamalla ihminen saa olennaista informaatiota, jota ilman ei ole ymmärtämistä: tietoa arvoista ja merkityksistä, tietoa hänen omien tekojensa vaihtoehtoisista seurauksista. Ilman mielikuvitusta järjemme jäisi vajaaksi ja moraalista tuskin voisi edes puhua. Sillä toisen elämän todellisuuden tunnistaminen on mielikuvituksen varassa, ei järjen.

Ei ole ajattelua, ainakaan inhimillistä, ilman kuvittelua. Mielikuvituksen puute on mieltötömyyttä sanan syvimmissä mielessä. Ilman mielikuvituksen kokoavaa voimaa, joka yhdistää järjen ja unen, ei voi syntyä kirjallisuutta. Ilman sen sidettä nämä kaksi aluetta ajalehtisivat toisistaan liian kauas.

Puheessa ja kirjoituksessa äänetön ja näkymättömän ajattelu muuttuu kuultavaksi tai nähtäväksi. Siten yksityisestä tulee julkista. Siten henkilökohtaiset ideat, muistot ja kohtalot liittyvät laajempaan tietoisuuteen. Ne jaetaan, niistä tulee julkisuutta, kansalaisten yhteistä elämänpiiriä. Ei olisi lukijoita sen enempää kuin kirjailijoitakaan, ei edes kansalaisia, ellei olisi olemassa tätä julkisuutta. Kirjallisuuden pääoma ei jakamalla vähene toisin kuin materiaallinen omaisuus. Päinvastoin: vasta kun kirjoitus jaetaan, kun se taval-la tai toisella julkistetaan, kirjoituksesta on mahdollista tulla kirjallisuutta.

1990-luvulla taiteilijat ja kirjailijat olivat tauntateollisuustyöläisiä, nyt he ovat sisällöntuottajia, toki usein myös sisällöttömyyden. Kirjallisuus on eräs virtuaalitetodellisuuden alalaji, toissijainen tietoisuuteemme nähden, joka on alkuperäinen mukamukamaa. Jokainen kirja on kuin oma kaupunkinsa, joka voi olla köyhä tai rikas, luotaantyöntävä tai loputtomasti puoleensavetävä.

Universumissa on monimutkaisia järjestelmiä, joita ei voi palauttaa mihinkään yksinkertaisempaan. Ihmisten maailmassa kirjallisuutta voi kutsua erääksi sellaiseksi ilmiöksi. Maailmankirjallisuus on keskeneräinen, avoin, ei-hierarkkinen, joka suuntaan haarautuva järjestelmä, sen tulevaisuutta on yhtä vaikea ennustaa kuin ilmastonmuutosta.

Kaikki kirjallisuuden lajit ja tasot, paras ja huonoin ja keskinkertainen kirjallisuus, nekin kirjat, jotka ovat aikoja sitten hävinneet, ne jotka on kirjoitettu kielellä, jota kukaan ei enää osaa lukea, kuuluvat samaan universaalikirjastoon, joka kasvaa ja kasvaa. Kirja on kohtauspaikka, joka ei tarvitse suurempaa tilaa kuin ihmisäivot.

Yksityiset teokset ovat vain inhimillisen tietoisuuden eräitä näkyviä ja julkisia esiintymiä – kuten maasta esiin työntyvät sienet ovat mitätön osa rihmaston salaista voimaa. Ei ole olemassa toisistaan täysin riippumattomia, erillisiä teoksia. Mikään kirja ei ole vain yhden henkilön aikaansaannos, vaikka se olisi vain yhden kirjoittama. Mikään kirja ei ole vain oman aikansa, vaan myös kaikkien sitä edeltävien aikakausien tuottama. Paradoksaalista on, että vaikka kirjallisuus on julkisuutta, sen vaikutus kasvaa julkisuudelta piilossa, ihmisten tajunnassa. Se kohdataan yksin ja yksinäisyydessä, vaikka istuttaisiin katsomossa.

Teokset eivät kulu materiaalisessa mielessä toisin kuin kirjat, silti aika syö niitäkin. Toki on myönnettävä, että se syö useimmat, ja ehkä niin onkin paras.

Kirjoitin romaanissa *Datura*: “Ajattelen kirjoitusta yleensäkin, kirjaa, sen merkitystä, sen tapaa olla olemassa. Kysyn, mitä kirjoitus oikeastaan on. Miten yksityinen muuttuu julkiseksi ja miksi sen on muututtava.

Ja minulle tulee hetkiä, jolloin kaikki on kuin uutta, ensi kerran nähtyä tai kuultua, jopa kieli, sanat, joita olen lukenut tuhansia kertoja. Ihmiset, maisemat, esineet, myös kirjat. Silloin tällöin lukiessani pysähdyn tutun sanan kohdalle, äkkiä se hämmästyttää minua ja ikään kuin maistelen sitä ensi kertaa. Sekunnin murto-osan tunnen epäilyä: mihin se viittaa, tarkoittaako se yhtään mitään?

Ne ovat hetkiä, jolloin olen kuin vastasyntynyt. Silloin näen maailman kuten kerran kukan, joka oli poimittu puutarhasta ja pantu maljakkoon. Silloin kaikki kirjat ovat minulle kuin Voynichin kirja, salakirjoitusta, kryptografiaa, kaiken tulkinnan ulottumattomissa.”

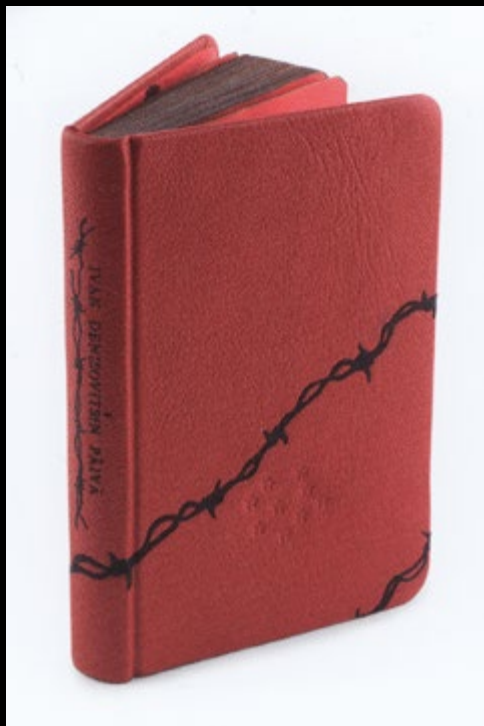
“Merkkiä ei jälkeen jätä”, kirjoitti Mannerkorpi. Mutta hän, joka kirjoittaa, joutuu jättämään jälkeensä erinäisiä kirjainmerkkejä, merkintöjä ja merkityksiä. Ei ole hänen asiansa tietää, kuinka kauan ne säilyvät, mitä niistä jää jäljelle ja milloin ne katoavat. Hän onkii, onkii. Kärsivällisyys, hiljaisuus ja kiireettömyys ovat hänellekin tarpeen, sillä siinä missä kalastus myös kirjoittaminen on kestävyyslaji.

Parhaimmillaan kirjallisuus – ja kirjoittaminen – auttavat ihmistä keventämään olemassaolonsa ja katoavaisuutensa taakkaa. Ne antavat iloa ja mielihyvää, joka nousee uuden löytämisestä ja kauneuden näkemisestä. Eikä kauneus ole saksalaisen estetiikan keksintö vaan luonnon ja matematiikan universaali peruseriaate.

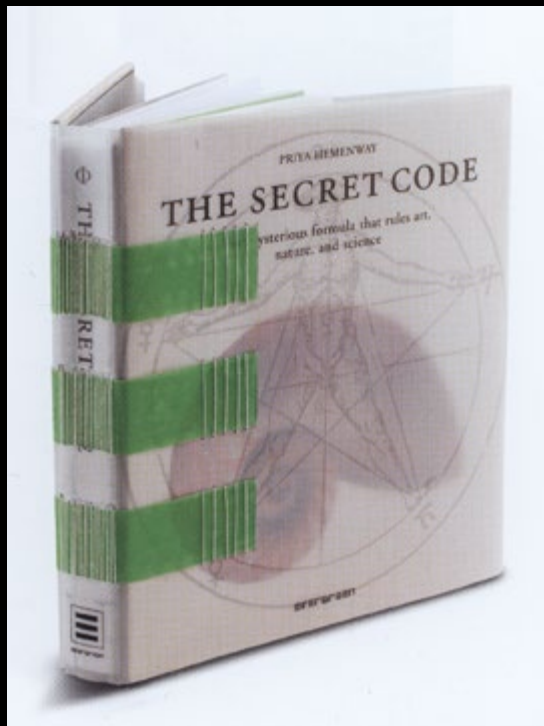
Mutta ei taide ole vain viihdyttävä kumppani. Se leviää edessä äärettömänä ulappana, jonka vesi hyökyy synkkänä ja upottavana. “Lyö valtameri syvä, sininen, lyö mustin aaloin!” Se on Mannerkorven pohjaton syväne, jonka pinnassa korven honkien kuvajaiset värisevät. Ei voi koskaan olla varma siitä, mitä pinnan alla tapahtuu ja mitä siellä asuu. Onko siellä saalis vai saalistaja?

Ylle kalvon pelottavan
heitän vavan.

Juhani Harviaisen sidos teoksesta
Ivan Denisovitšin päivä.

Maarit Salosen sidos teoksesta The Secret Code.

Vanhat taidot kunniaan Pohjoismaisessa kirjansidosnäyttelyssä

Kauniin ja kestävän kirjansidoksen arvon ymmärtää yleensä parhaiten sitoja itse tai toinen alan ammattilainen tai harrastaja. Pohjoismainen kirjansidosnäyttely oli esillä Helsingissä Päivälehdän museossa tammi-kuun ajan. Tanskassa lokakuussa avattu kiertonäyttely siirtyy seuraavaksi Norjaan.

TEKSTI: **ESKO RAHIKAINEN**

Malene Lerager työssään.

Valtaosalle lukijoista kirja on vain sisältönsä – teksti ja kuvitus – mutta sen sidontaa pidetään itsestäänselvyytenä. Toki on niitäkin, jotka ihailevat kirjaa myös artefaktina, esineenä, esimerkkinä kirjailija Helvi Hämäläinen, joka osti lehtikullalla koristeltuja kustantajasadoksia antikvariaateista vain niiden kauniin ulkonäön takia.

Itse sidontatyö tehtiin aikaisemmin käsin, mutta käsityöverstaista, kirjansitojamesta-reista, kisälleistä ja oppipojista on jo aikaa sitten siirrytty kirjojen teollisiin kokoonpano- tai jälkikäsittelyosastoihin ja jokseenkin kaikki sidonnan työvaiheet tehdään koneilla. Markkinataloudessa tämä on yksinomaan järkevää, sillä esimerkiksi menestysromaanien painosmäärät ovat kymmenissä tuhansissa, joskus paljon suurempiakin ja alituisen hintakilpailun vallitessa ei yhtään turhaa senttiä tai euroa haluta alihankkijoille maksaa. Jos liimasidos toimii yhtä hyvin kuin lankasidos, niin halvempi otetaan. Sidosasu

jää myös myyntiä edistävien värikkäiden suojapaperien kätkemäksi.

Teollisen sidonnan myötä myös lumous on haihtunut. Kun itse 1940-luvulla kiipesin puisia portaita Hietalahdessa sijaitsevaan Puromiehen kirjapainoon, missä isäni oli sitojana, elettiin vielä käsiladonnan ja käsisi-donnan aikaa. Työvälineet, kuten leikkurit ja puristimet sekä materiaalit – nahat, kankaat, klootit, liimat, langat, paperit ja kartongit – kaikki muodostivat lapselle väreineen ja tuoksuineen oman ihmeellisen pienoismaailmansa.

MESTARIT JA KISÄLLIT

Taitavia kirjansitojia meillä on sekä ammatillaisina että harrastajina yhä – siitä on Päivälehdessä museossa tammikuussa 2014 esillä ollut Pohjoismainen kirjansidontanäyttely vaikuuttava todiste, mutta yhä harvempi saa kirjojen sidonnasta toimentulonsa. Vaikka

Mira Ylösen sidos teoksesta Ne tulevat takaisin.

lukemattomat kirjansitojasukupolvet, sitoijat ja myös heidän työnsä ovat kadonneet, niin eivät kuitenkaan täysin. Sitomisen taito, työmenetelmien ja materiaalien hallinta on siirtynyt vanhojen mestarien välittämänä seuraaville polville. Tätä tapahtui itse sitomoissa, mutta laajemmin siitä ovat vastanneet graafisen alan ammattikoulut, kirjapainokoulut ja Taideteollisen oppilaitoksen Ateneumin kirjansitojalinja, joka lopetettiin 1970-luvulla. Tyrvään käsi- ja taideteollisessa oppilaitoksessa on koulutettu 1990-luvun lo-

pulta alkaen kirjansidonta-alan artesaaneja.

Kirjansitomon johtajat -yhdistys on myös monin tavoin edistänyt sidonnan taidon säilymistä Suomessa ja koulutusta on järjestetty eri puolilla maata. Yhdistyksen jäseniä oli tuomareina ensimmäisessä kotimaisessa kirjansidontakilpailussa 1950. Tämän kuten seuraavatkin kilpailut ja niihin liittyvät näyttelyt järjesti Kirjatyöntekijäin Liitto. Vuodesta 1953 on Käsi- ja Pienteollisuuden Keskusliitto järjestänyt messuja, joiden yhteydessä pidettiin Työ ja Taito -kilpailuja, joissa kir-

jansitojat kilpailivat omassa sarjassaan. Alussa oli mukana myös ruotsalaisia sitoja vaikka itse messut olivat kotimaiset.

POHJOISMAISTA YHTEISTYÖTÄ

Helmikuussa 1970 kutsui Ruotsissa toimiva Bokbindare-Gesällskapet kaikista pohjoismaista osanottajia Kuninkaalliseen kirjastoon pohtimaan käsikirjansidonnin tulevaisuutta. Kokouksen seurauksena kuhunkin maahan perustettiin toimikunta edistämään käsityötaitoja ja järjestämään opetustilaisuuksia ja kilpailuja.

Kansainvälisyyttä oli myös tuonut vuodesta 1956 järjestetty pohjoismainen kirjansidontakilpailu, joka vuoteen 1974 oli samalla maaoittelu. Joka neljäs vuosi järjestettävä pohjoismainen kirjansidontanäyttely on tämän yli puolivuosisataisen perinteen jatkaja. Suomea edustaa pohjoismaisessa yhteistyössä vuonna 1998 perustettu Espoon Kirjansitojat ry – Esbo Bokbindare rf, jonka vuoro on Ruotsin, Islannin ja Tanskan jälkeen järjestää itsenäisyytemme juhluvuotena Kirjansidokset Pohjoismaista 2017 -näyttely. Pohjoismaiden kansalliskirjastot ovat osaltaan olleet näyttelyjen järjestämisessä mukana.

Päivälehdien museon näyttelyssä oli toinen toistaan hienompia sidoksia ja mielessä kävi, että uskaltaako niitä avatakaan, saati lukea. Esine on itsessään kuin koru tai taideteos. Toki kirjansitoja pyrkii siihen että ulkoasu heijastaa sisältöä. Selasin lokakuun alussa Kööpenhaminassa kiertokulkunsa aloittaneen näyttelyn luetteloa, ja sitoja Malene Legerager toi kirjan estetiikkaan vielä yhden ulottuvuuden jota harvemmin tulee ajatelleeksi: ”Ymmärtääkseen mitä käsin sidottu kirja voi olla, se täytyy välttämättä ottaa käteen. Olemme unohtaneet miten tärkeätä kosketuksen merkityksen tajuaminen on ymmärryksellemme. Kosketuksen aistiminen on suuri lahja ja juuri se tekijä, miksi rakastan työtäni.”

KANSALLISKIRJASTOJEN AARREKAMMIOT

Yksityisillä bibliofiileillä on määrättömästi hienoja sidoksia menneiltä vuosilta ja vuosi-

sadoilta, mutta sidosten aarrekkamioita ovat kuitenkin kansalliskirjastot. Niiden holveissa on materiaaleja aina papyruksista lähtien, on sidottuja keskiaikaisten pergamenttilehtien koodekseja, on kaikkia sidontatapoja ja tyylejä gotiikasta renessanssiin ja barokista usklassismiin. On suuria, vankkoja, synkännäköisiä folioita, on pieniä ja siroja duodecimoja ja kaikkia sadoittain ja tuhansittain. On sellaisiakin joissa selkä on revennyt – kun niin usein otetaan painavaa kirjaa niskasta kiinni – ja bindit näkyvissä eikä niitä aina korjatakaan, sidoksella kun on artefaktiarvonsa juuri sellaisenaan, epätäydellisenä.

Suomen Kansalliskirjaston kokoelmaan kuuluva Adolf Ruschin Strassburgissa 1467 loppupaperille painama Rabanus Mauruksen ”De sermonum proprietate, sive Opus de Universo...” on kirjaston vanhimpia kokonaisena säilyneitä kirjoja. Se on kestävä pape-rilaadun ja sidonnan ansiosta kunnoltaan yhä kuin juuri kirjapainosta tullut. Eikä saa unohtaa suomenkielisen kirjallisuuden pelastajan – kirjaston kokoelmathan tuhoutuivat Turun palossa 1827 – kirjojen kerääjä Matti Pohdon hieman kömpelöitä, mutta kestäviä sidoksia. Näitä Kansalliskirjaston ikiaikaisia kirjoja on myös toistuvasti esitelty kirjansidonnin ammattilaisille ja harrastajille, niitä on esillä näyttelyissä ja ne ovat sen silmän toinen pää, jonka toisessa päässä ovat nykyisten kirjansitojien arkiset ja vankat käyttösidokset tai erityisen taidokkaat ja kauniit korusidokset. Edellisistä on vuosikymmenet vastannut sitomo V. & K. Jokinen ja jälkimmäisistä esimerkkeinä Juhani Roinisen valmistamat Reenpää-kokoelman sidokset.

Kirjoittaja on Kansalliskirjasto-lehden entinen päätoimittaja.

Artikkeli on osa Päivälehdien museossa 8.–31.1.2014 olleen Kirjansidokset pohjoismaissa – Nordiska bokband -näyttelyn avajaispuheesta. Näyttely siirtyy maaliskuussa Osloon.

KANSALLISKIRJASTON AINEISTOA LAINATTIIN LATVIAN UUDEN KANSALLIS- KIRJASTON PÄÄNÄYTTELYYN

Latvian suurlähettiläs Uģis Bambe ja attasea Ita Kleķere vierailivat torstaina 27. helmikuuta 2014 Kansalliskirjastossa tutustumassa aineistoon, joka on lähdyssä huhti-

Mika Hakkarainen esittelee aineistoa Uģis Bambelle ja Ita Kleķerelle.

kuussa avattavaan näyttelyyn Latvian uudessa kansalliskirjastossa Riiassa. Kirjaston avajaisissa päänäyttelyyn teemana on Kuurinmaan herttuoiden kirjasto.

Kansalliskirjaston kokoelmista näyttelyyn osallistuu 49 teosta, jotka kuuluivat niin sanottuun Kuurinmaan herttuoiden kirjastoon 1500- ja 1600-luvuilla. Pietarin tiedeakatemia lahjoitti vuonna 1829 Helsingin yliopiston kirjastolle, nykyiselle Kansalliskirjastolle, osan Kuurinmaan kirjastosta korvaamaan Turun palossa tuhoutuneita kokoelmia. Kirjasto on julkaissut kokoelmasta luettelon Collections donated by the Academy Sciences of St. Petersburg.

Latvian uuden kansalliskirjastorakennuksen vihkiäiset pidetään 10. huhtikuuta. Uusi kirjasto on nimeltään Gaismas Pils eli Valon linna. Sen on suunnitellut Gunnar Birckerts, Yhdysvalloissa asuva latvialainen arkkitehti.

Tapani Ruokanen ja Tarja Hurme Otavamediasta, Kai Ekholm ja Majlis Bremer-Laamanen Kansalliskirjastosta ja Jaakko Haapakangas Otavamediasta skoolasivat Reenpää-huoneessa digitointisopimuksen kunniaksi torstaina 13. maaliskuuta 2014.

KANSALLISKIRJASTO JA OTAVAMEDIA OY YHTEISTYÖSSÄ: SUOMEN KUVALEHDEN 100 VUOTTA DIGITOIDAAN

Kansalliskirjasto ja Otavamedia Oy ovat solmineet sopimuksen 1900-luvun Suomen Kuvalehtien digitoinnista. Sopimus koskee vuosia 1945–2001, ja digitoitavan aineiston määrä on arviolta noin 200 000 sivua. Vuosien 1906–1944 lehdet on jo digitoitu, ja niitä voi lukea Kansalliskirjastossa ja muissa vapaakappalekirjastoissa. Tavoitteena on, että lehden täyttää 100 vuotta vuonna 2016 sen koko satavuotinen historia on digitoina opetuksen ja

tutkimuksen käytössä. Tämä vaatii kuitenkin ensin aineistoa koskevien tekijänoikeudellisten kysymysten ratkaisua. Otavan Kirjasäätiö tukee digitointihanketta.

Majlis Bremer-Laamanen Kansalliskirjaston Digitointi- ja konservointikeskuksen johtaja

Ministeri Max Jakobsonin tytär Linda Jakobson lahjoitti isänsä kirjakokoelman Kansalliskirjastolle

TEKSTI: **KIRSI AHO**
KUVAT: **VEIKKO SOMERPURU**

Ministeri Max Jakobsonin (1923–2013) oli aina tarkoitus jättää kotikirjastonsa perinnöksi keskimmaiselle lapselleen Linda Jakobsonille, koska tämä oli pienestä pitäen sitä kovasti toivonut. Näin tapahtuikin. Mutta isänsä vajaa vuosi sitten tapahtuneen kuoleman jälkeen tutkijana työskentelevä Linda Jakobson tulikin toisiin ajatuksiin.

”Olin ajatellut käydä läpi Maxin jäämistöä ja ehkä kirjoittaa hänestä jotakin. Mutta hänen kuolemansa jälkeen sain paljon sähköpostia nuoriltakin ihmisiltä, jotka tunsivat Maxin merkityksen. Tulin siihen tulokseen, että kirjojen kuuluu olla jossakin, jossa kaikki voivat niitä tutkia. Samoin papereiden, joita ei ennen ole julkaistu. Niinpä Maxin kirjasto lahjoitetaan Kansalliskirjastolle, ja hänen paperinsa Kansallisarkistolle”, Linda Jakobson kertoi.

Kirjakokoelma sisältää enimmäkseen kotimaista ja kansainvälistä politiikkaa käsittelevää kirjallisuutta suomeksi ja englanniksi, jonkun verran myös ruotsiksi ja saksaksi. Useissa kirjoissa on tuttavallisia omistuskirjoituksia aikansa vaikuttajilta, kuten presidentti Urho Kekkoselta, jonka neuvonantajiiin Max Jakobson kuului. Jakobson asettui

vuonna 1974 Katajanokalle englantilaissyntyisen vaimonsa Marilynin ja perheensä kanssa, ja hänen työhuoneensa täyttyi pikkuhiljaa kirjoista, papereista ja valokuvista, joista Kansalliskirjasto aikoo järjestää näyttelyn parin vuoden sisällä.

”Toivomme saavamme näyttelyyn lainaksi Maxin lukutuolin, silmälasit ja Jaakko Sieväsen hänestä maalaaman muotokuvan”, Kansalliskirjaston ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm sanoi.

Max Jakobson vaikutti Suomen historiaan erityisesti kylmän sodan aikana. Urho Kekkonen tarvitsi tuekseen valtiomiestensä kaiken älyn ja neuvokkuuden, jotta tasapainoilu suurvaltojen välillä onnistuisi. Ulkopoliittisessa työssä Kekkonen sai korvaamatonta tukea kokeneelta diplomaatilta Max Jakobsonilta.

”Max ei harmi kyllä kirjoittanut päiväkirjaa. Mutta hänen kirjakokoelmansa ja hänen säilyttämät paperit ja artikkelit kertovat jostaakin siittä, millainen ihminen hän oli ja siitä ajasta, jota hän eli. Poliitiikan lisäksi häntä kiinnostivat esimerkiksi englantilaiset kartat ja taide”, Linda Jakobson kertoi.

Kiina-tutkijana työskentelevä Linda asuu tällä hetkellä Sydneyssä. Hän saapui Suomeen lajittelemaan isänsä jäämistöä. Apuna toimivat hänen veljensä David, veljentyttärensä Camilla ja Stella Jakobson sekä aviomies Chris Lanzit. Asunto tulvi muistoja ulkomaankomennuksilta ja menneiltä vuosilta. Yksi aikakausi on päättynyt.

”Isäni jätti tuleville polville perintönä suvaitsevaisuuden ja uteliaisuuden. Hän ei mielellään puhunut itsestään, mutta yksityishenkilönä eräs asia oli hänelle kaikki kaikessa: mäyräkoirat. Hänellä oli kaksi rakasta mäyräkoiraa, Coco Chanel ja Bella. Hän taisi kirjoittaa Mäyräkoiraliiton lehteenkin kolumnin kun pyydettiin”, Linda muisteli.

”Ennen kaikkea isäni oli hyvin lempeä mies.”

Kansalliskirjasto järjestää ja luettelee Max Jakobsonin kirjakokoelman, ja siitä tehdään bibliografia. Näyttely avataan kirjaston remontin valmistumisen jälkeen vuonna 2016.

1. Kokoelman luovutustilaisuus järjestettiin Helsingin yliopiston kirjaston rehtorin kansliassa 10. helmikuuta 2014. Luovutusasiakirjoja allekirjoittamassa Linda Jakobson ja ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm.

2. Pojantytöt Camilla ja Stella Jakobson auttoivat isoisän jäämistön lajittelussa.

3. Kuva-aineisto sisältää historiallisen valokuvan "Kekkonen miehistä" ratkomassa noottikriisiä Havaijilla.

4. Max Jakobsonin ex libriksestä löytyy mäyräkoiran kuva.

2

1

4

3

ERIK HEINRICHS LAHJOITTI L'ILLUSTRATIONIA KANSALLISKIRJASTOLLE

Suurlähettiläs Erik Heinrichs on lahjoittanut useita vuosikertoja ranskalaista *L'illustration*-viikkolehteä Kansalliskirjastolle. Lehteä julkaistiin vuosina 1843–1944 ja se oli yksi ensimmäisiä kuvitettuja julkaisuja lajissaan Euroopassa. Se julkaisi ensimmäisen mustavalkovalokuvan Ranskassa vuonna 1891 ja ensimmäisen värivalokuvan jo vuonna 1907. Lehden merkitystä Ranskassa kuvaa sen painosmäärä, joka oli parhaimmillaan 650 000 kappaletta vuonna 1929. Suurlähettiläs Heinrichsin lahjoituksessa

on mukana numeroita vuosilta 1939 ja 1940, jotka käsittelevät Suomen talvisotaa.

Toisen maailmansodan aikana lehden päätoimittaja Jacques de Lesdain toimi miehittäjän kollaboraattorina ja lehdestä muodostui saksalaisen propagandan levittäjä. Lehti lakkautettiin Pariisin vapauttamisen yhteydessä vuonna 1944.

L'illustrationin vaiheisiin voi tutustua Jean-Noël Marchandiaun historiikissa *L'illustration: vie et mort d'un journal 1843–1944*. Toulouse 1987. Kirja löytyy Kansalliskirjaston kokoelmista signumilla H.88-1199.

Mika Hakkarainen, Kansalliskirjaston kokoelmapäällikkö

Kirjaston sisäänkäynti remontin aikana Fabianinkadun puolelta.

PL 15 (Unioninkatu 36)
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti:
kk-tiedotus@helsinki.fi

56. vuosikerta

Toimitus:

Päätoimittaja
Kirsi Aho
(09) 191 22722
kk-lehti@helsinki.fi

Kuvatoimitus:

Tuula Korhonen

Toimitusneuvosto:

Harri Ahonen
Hanna Arpiainen
Dorrit Gustafsson, pj.
Katri Kananen
Suvi Kingsley
Katri Nissilä
Sinimarja Ojonen

Ulkoasu:

Jarkko Hyppönen

Paino:

DMP-Digital Media Partners Oy

Osoitteenmuutokset:

rita.saari@helsinki.fi
(09) 191 22720

Kansalliskirjasto-lehti
verkossa:
www.kansalliskirjasto.fi/yleistieto/kk-lehti.html
www.lehtiluukku.fi

Artikkelit luettavissa
myös Arto-tietokannasta
(Elektra sopimus)
<https://arto.linneanet.fi>

ISSN 1459-3467

HELSINGIN YLIOPISTO

A5 W1

Itella Green